

Гласове за справедливост: Общуване с
жертви на престъпления с увреждания

Наръчник

Наръчник

"Гласове за справедливост":

Общуване с жертви на престъпления с увреждания

01 Въведение.....	2
02 Какви са правата на хората с увреждания, които са жертви на престъпления?	7
03 Какви пречки и предизвикателства срещат жертвите с увреждания?.....	10
04 Премахване на бариерите и значението на достъпната информация и ефективната комуникация.....	16
05 Какво представлява индивидуалната оценка в съдебната система? И защо тя е важна за жертвите с увреждания?	25
06 Професионалисти в областта на правото - роли и отговорности	28
07 Професионалисти в областта на социалната работа и мултидисциплинарни екипи - роли и отговорности	34
08 Услуги за подкрепа на жертвите - роли и отговорности	40
09 Други ресурси - къде да намерите помощ и съдействие	44
Речник – какво означават думите	51

01 Въведение

Правосъдната система и нейните символи са плашещи. На повечето места съдилищата не са места, където се усеща идеята за справедливост, усеща се властта. За всеки, който се сблъсква с тези символи на властта, това е обезсилващо. Започнете да мислите как да промените фокуса така че да не е върху властта; фокусът трябва да бъде върху спаведливостта. Всъщност става въпрос за хуманизиране на самата съдебна система и за превръщането ѝ в достъпна за всички.

Габор Гомбос, бивш член на Комитета на ООН за правата на хората с увреждания и старши съветник на проекта "Гласове за справедливост"

Лицата с увреждания са изправени пред системни, многостранни и дискриминационни пречки за достъп до правосъдие. Как изглежда правосъдието за жертва на сексуално насилие, чиято надеждност като свидетел е поставена под въпрос въз основа на психосоциалното ѝ увреждане? Как жертва с интелектуално затруднение може да съобщи за престъпление в полицията, ако служителите не могат да общуват правилно с нея? Как съдилищата знаят какви приспособления са необходими на жертвите с увреждания, за да присъстват безопасно на съдебните заседания и да участват ефективно в съдебните производства?

Този набор от инструменти е създаден като част от проекта "Гласове за справедливост", за да отговори на тези и други въпроси. Наръчникът има за цел да предостави практическа информация и насоки, за да гарантира, че хората с увреждания, които са жертви на престъпления, могат да съобщят за престъплението, да разберат какво се случва по време на разследването и да дадат показания по своето дело. Правото да бъдеш изслушан и разбран, да участваш и да бъдеш информиран за процесите на разследване и в съдебната зала, както и да имаш достъп до съдебната система, са права, които всички хора имат в националното и международното право. В инструментариума са посочени пречките пред достъпа до правосъдие, с които се сблъскват жертвите с увреждания, както и практиките и подкрепата, които могат да помогнат за преодоляването им.

Голяма част от информацията в наръчника е подходяща за всички аудитории, но част от нея е насочена към конкретни специалисти и други лица, за да им помогне да разберат и изпълнят специфичните си задължения към жертвите с увреждания. Също толкова важно е да се развива сътрудничеството между различните професии, включително мултидисциплинарните екипи, така че жертвите с увреждания да не стават невидими или да не попадат в „пукнатините“ на системата. В този смисъл посланието на проекта "Гласове за правосъдие" за "хуманизиране на правосъдието" е отговорност на всички, които работят в системата или се намират в контакт с наказателното правосъдие.

Съдържанието на наръчника включва:

- Правата на хората с увреждания, които са жертви на престъпления ([глава 2](#));
- Пречките, с които се сблъскват жертвите с увреждания ([глава 3](#));
- Как да предоставяме достъпна информация и ефективна комуникация ([глава 4](#));
- Индивидуална оценка в съдебната система ([глава 5](#));
- Допълнителни ресурси.

Наръчникът е предназначен за:

	<p>Хора с увреждания, които са или биха могли да станат жертва на престъпление. Този наръчник представлява полезен източник на информация, който помага да се разберат правата на жертвите и ролите на различните професионалисти в съдебната система;</p>
	<p>Професионалисти, работещи в системата на правосъдието, включително полицаи, служители на правоприлагащите органи, адвокати, прокурори, съдебни служители и съдии (глава 6);</p>
	<p>Социални работници, специалисти в областта на грижите, лица полагащи грижи без формален договор и мултидисциплинарни екипи, които подкрепят хора с увреждания, включително социални работници, здравни работници, медицински специалисти, членове на семейството и приятели (глава 7);</p>
	<p>Служби за подкрепа на жертвите и други специализирани служби, предоставящи подкрепа на жертвите на престъпления, включително престъпления от омраза, насилие, основано на пола и трафик на хора (глава 8).</p>

Проверка и оспорване на предположенията, свързани с уврежданията

В този наръчник подробно са описани пречките, пред които са изправени жертвите с увреждания и как ограничаването от достъп до правосъдие им се отразява. Важно е да се разбере и да се мисли критично за това защо правните експерти, социалните работници и други специалисти в наказателното производство не са в състояние да се справят с тези пречки и може би, дори са отговорни за създаването на някои от тях.

Съществуват някои общоприети и лесни за възприемане предположения за увреждането и неговото значение, които трябва да бъдат подложени на съмнение. Едно от най-разпространените допускания произхожда от така наречения "медицинският модел на увреждането". Медицинският подход към увреждането се фокусира върху индивида като човек с медицинско състояние, диагностицирано от медицински специалисти и след това лекувано с медицински интервенции. Много професионалисти, включително юристи и специалисти по социална работа, приемат и прилагат медицинския модел на увреждането. Фокусът е върху намаляването или отстраняването на "проблема". При този подход индивидът трябва да се адаптира към помощта, определена от другите, като често се игнорират и пренебрегват индивидуалните нужди на хората, докато се акцентира върху тяхната неспособност. В следствие на това, промяната в поведението на жертвата с увреждане, която е възможна реакция на преживяното престъпление, се приписва на увреждането или диагнозата, след което се третира по медицински път, което прегражда достъпа до правосъдие. Друга последица е, че лице с увреждане се оценява като недостовоерен свидетел или жертва, още преди да е започнало разследване на евентуално престъпление. Като цяло този подход може да доведе до допълнителни вреди и страдания за жертвата (вторична виктимизация), която вече е пострадала от престъплението.

Подходът, основан на правата на хората с увреждания, включва фокусиране върху правата и нуждите на отделния човек. Това е изразено в целта на Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания:

Насърчаване, защита и гарантиране на пълноценното и равноправно упражняване на всички права на човека и основни свободи от всички хора с увреждания, както и насърчаване на зачитането на присъщото им достойнство.

В съдебната система това означава, че фокусът е върху предоставянето на подкрепа за преодоляване на бариерите и пречките, пред които са изправени жертвите с увреждания, като се гарантира, че техните човешки права се зачитат и спазват. На практика това означава да се оспорват разбиранията, че хората с увреждания може да не са в състояние да участват пълноценно в съдебния процес. Това означава поддържане и зачитане на достойнството на хората с увреждания, като например осигуряване на достъпни начини за подаване на жалби и сигнали за престъпления и включване на свидетелски показания на хора с психични увреждания в съда. Това може

да означава и оспорване на предположенията на професионалистите и работещите в съдебната система.

Какво знаем за престъпленията срещу хора с увреждания в ЕС?

Организацията на обединените нации определя хората с увреждания като "хора, които имат дългосрочни физически, психически, интелектуални или сетивни увреждания, които във взаимодействие с различни бариери могат да възпрепятстват тяхното пълноценно и ефективно участие в обществото на равна основа с останалите".¹

В Директивата на Европейския съюз за правата на жертвите, жертвата се определя като "лице, което е претърпяло вреди, включително физически, психически или емоционални, или икономически загуби, които са пряко причинени от престъпление".

Хората с увреждания се сблъскват с дискриминация, нарушения на човешките права, лоши перспективи и липса на подходяща подкрепа. Това е добре документирано от Комитета на ООН за правата на хората с увреждания, Европейския съд по правата на човека, Европейската комисия, както и от правозащитни организации като Validity и Европейския форум за хората с увреждания. Проблемът не е само в средата с пречки като липса на пари и недостатъчна подкрепа, но и в обществените възприятия, които характеризират хората с увреждания като различни и неспособни. В резултат на това хората с увреждания често са третирани като пасивни получатели на помощ, което означава, че те имат малко власт и ограничен избор върху живота си. Те се сблъскват с множество пречки, които могат да ги ограничат да участват пълноценно и ефективно в обществения живот. Поради тези обстоятелства хората с увреждания са по-уязвими към злоупотреби и насилие и е по-вероятно да станат жертви на престъпления в сравнение с хората без увреждания.

- В Европа живеят около 87 милиона души с някаква форма на увреждане.² Това означава 1 от 4 възрастни европейци.
- Всяка година около 15% от европейците, или 75 милиона души в Европейския съюз, стават жертва на престъпление.³
- Изследванията сочат, че вероятността жените с увреждания да станат жертва на насилие е от два до пет пъти по-голяма.⁴

---

¹ Обща асамблея на ООН, Конвенция за правата на хората с увреждания: резолюция/приета от Общото събрание, 24 януари 2007 г. <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_61_106.pdf>.

² Съвет на Европейския съюз, Генерален секретариат, "Disability in the EU: (Европейски съвет и Съвет на Европейския съюз, 2022 г.) <<https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/disability-eu-facts-figures/>>.

³ "Права на жертвите в ЕС" (Европейска комисия 2021) <https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/criminal-justice/protecting-victims-rights/victims-rights-eu_en>.

⁴ Европейски форум за хората с увреждания, "Гарантиране на правата на жертвите с увреждания" (Европейски форум за хората с увреждания, 7 юли 2020 г.) <<https://www.edf-feph.org/newsroom-news-ensuring-rights-victims-disabilities>>.

- Агенцията на Европейския съюз за основните права установи, че 19% от хората с увреждания съобщават за физическо нападение в сравнение с 9% от населението като цяло.⁵
- Хората с психосоциални и интелектуални увреждания са подложени на специфични форми на малтретиране и злоупотреба въз основа на увреждането, задържани са против волята си в институции и са лекувани без тяхно съгласие.⁶

Като цяло, обаче, са събрани много малко данни за броя или преживяванията на хората с увреждания, станали жертва на престъпление. Изследванията, проведени в рамките на проекта "Гласове за правосъдие" в 7 държави от ЕС, установиха, че на практика хората с увреждания често са невидими в съдебната система или нямат достъп до правосъдие. На свой ред това означава също, че политиките, практиките и ресурсите като цяло не са налице, за да се окаже подходяща подкрепа на хората с увреждания за достъп до правосъдие. Основна цел на този наръчник е да започне да повишава осведомеността, да сподели знания и да въведе някои работещи практики.

---

⁵ Агенция за основните права, Проучване на основните права, 2020 г., Насилие и тормоз <<https://fra.europa.eu/en/data-and-maps/2021/frs>>.

⁶ Марчело Сако, 2021 г. "Неосъжданото задържане на лица с психични увреждания: С. 153 <<http://elea.unisa.it:8080/xmlui/handle/10556/5277>>.

02 Какви са правата на хората с увреждания, които са жертви на престъпления?

В рамките на Европейския съюз всички жертви на престъпления имат законово установени права, които се прилагат еднакво за всички хора с увреждания. Тези права са установени в три основни правни документа:

- i) **Директивата на Европейския съюз за правата на жертвите.**⁷ В Директивата за правата на жертвите е възприет подход, ориентиран към жертвите, за да се определят задълженията на държавите членки към жертвите на престъпления. Целта е всички жертви на престъпления да бъдат третирани по уважителен, деликатен и професионален начин, без каквато и да е дискриминация и с оглед на специфичните нужди на индивида. Много от правата се отнасят до предоставянето на информация, осигуряването на възможност за ефективна комуникация и оказването на подкрепа и имат за цел да гарантират, че жертвите са информирани за своя случай, разбират наказателния процес и могат да участват пълноценно и ефективно в разследванията и производствата;
- ii) **В Хартата на основните права на Европейския съюз**⁸ са изложени общите основополагащи ценности на Европейския съюз по отношение на човешкото достойнство, свободата и равенството. Член 21 "Недискриминация" и член 47 "Право на ефективни правни средства за защита и справедлив съдебен процес" са от особено значение за жертвите на престъпления и хората с увреждания;
- iii) **Конвенцията на Организацията на обединените нации за правата на хората с увреждания (КПХУ)**⁹ – е международен договор за правата на човека, който установява равни права за всички хора с увреждания. Тя е ратифицирана от всички държави в Европейския съюз и следователно е правно обвързваща.¹⁰ Трите права, които са от особено значение за жертвите на престъпления, са:

---

⁷ Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета
<<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012L0029>>.

⁸ Хартата на основните права на Европейския съюз
<<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:C2012/326/02&from=EN>>.

⁹ Обща асамблея на ООН, *Конвенция за правата на хората с увреждания: резолюция/приета от Общото събрание*, 24 януари 2007 г.
<https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_61_106.pdf>.

¹⁰ Европейска комисия "Права на хората с увреждания: EU and the Ratification of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities" <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/sv/MEMO_10_198>.

- Равенство и недискриминация (член 5) - държавите трябва да "признаят, че всички лица са равни пред закона и имат право без каквато и да е дискриминация на еднаква защита и еднакви ползи от закона" и да гарантират, че "са осигурени подходящи условия";¹¹
- Достъпност (член 9) - Държавата трябва да гарантира, че хората с увреждания имат "достъп, на равни начала с останалите, до физическата среда, до транспорта, до информацията и комуникациите, включително информационните и комуникационните технологии и системи, както и до други съоръжения и услуги, отворени или предоставяни на обществеността, както в градските, така и в селските райони.";
- Равнопоставеност пред закона (член 12) - държавите са длъжни да гарантират, че "хората с увреждания имат право да бъдат признати навсякъде като личности пред закона" и че "хората с увреждания се ползват с правоспособност и дееспособност на равна основа с останалите във всички аспекти на живота";
- Достъп до правосъдие (член 13) - държавите са длъжни да осигурят "ефективен достъп до правосъдие за хората с увреждания на равна основа с останалите, включително чрез предоставяне на процедурни и съобразени с възрастта им улеснения, за да се улесни тяхната ефективна роля като преки и непреки участници, включително като свидетели, във всички съдебни производства, включително на етапа на разследването и други предварителни етапи."

Това осигурява широка правна рамка, в която трябва да се зачитат правата на жертвите с увреждания, подкрепена от редица други законодателни актове, свързани с недискриминацията и равния достъп.

Права на жертвите с увреждания в ЕС

Съгласно Директивата за правата на жертвите: "Държавите членки следва да гарантират, че жертвите с увреждания могат да се възползват изцяло от правата, предвидени в настоящата директива на равна основа с останалите, включително чрез улесняване на достъпа до помещенията, в които се провежда наказателното производство, и достъпа до информация". Тези права включват:¹²

- **Право да разбираш и да бъдеш разбран:** цялата комуникация с жертвите трябва да се предоставя в прост и достъпен формат. Формата на комуникация

¹¹ Определението за разумно приспособяване в *Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания (UNCPRD)*: "необходими и подходящи промени и приспособявания, които не налагат непропорционална или прекомерна тежест, когато това е необходимо в конкретен случай, за да се гарантира на хората с увреждания ползването или упражняването на равни начала с останалите на всички права на човека и основни свободи", вж. *член 2 от UNCPRD Определения* <<https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/article-2-definitions.html>>.

¹² Věra Jourová, "The Victims' Rights Directive - What Does It Bring?" <https://commission.europa.eu/system/files/2021-12/eu_victims_rights_directive_factsheet_february_2017_en.pdf>.

трябва да бъде съобразена със специфичните нужди на всяка жертва, включително, например, нуждите, свързани с възрастта, езика и всяко увреждане;

- **Право на информация:** жертвите трябва да бъдат информирани за видовете подкрепа, която могат да получат, как да подадат жалба, как да получат защита и правен съвет. Те трябва също така да бъдат информирани за делото си, за съдебния процес, ако има такъв, за окончателното съдебно решение или за всякакви други стъпки по делото;
- **Право на подкрепа:** жертвите имат право на достъп до безплатни услуги за подкрепа, независимо дали са съобщили за престъплението на официалните органи или не. Това означава както обща, така и специализирана подкрепа за жертвите, включително приюти, подкрепа при травми и консултации;
- **Право на участие в наказателното производство:** жертвите имат право да участват и да бъдат изслушвани в наказателното производство и в процесите на възстановително правосъдие. Те трябва да бъдат информирани за решенията по техния случай, за начина, по който решенията, с които не са съгласни, могат да бъдат преразгледан и за начина, по който могат да поискат обезщетение;
- **Право на защита:** жертвите трябва да бъдат защитени от по-нататъшни вреди или нарушаване на правата им от страна на извършителя или на самата съдебна система. Това може да включва въвеждането на специални мерки за защита, особено по време на съдебното производство.

03 Какви пречки и предизвикателства срещат жертвите с увреждания?

Правосъдната система функционира по силно формализиран и регулиран начин. Много от процедурите и практиките са непознати, стресиращи и трудни. Специализираният правен език и йерархия могат да бъдат смущаващи и объркващи, независимо дали се намирате в полицейски участък, адвокатска кантора или съдебна зала.

Хората с увреждания се сблъскват с бариери и предизвикателства, които правят достъпа до правосъдие много по-труден за тях, отколкото за останалите. Изследванията, проведени в рамките на проекта "Гласове за правосъдие", показват, че хората с увреждания са изправени пред системни, многостранни и дискриминационни пречки за достъп до правосъдие. Някои от най-често срещаните бариери са описани по-долу.

Бариери пред информацията и комуникацията

Анализите на информацията, предоставена от различни публични органи във връзка с наказателното производство, показват, че достъпността е важен проблем по няколко причини. Най-често обаче текстовете, с които се предоставя, са претрупани с информация, езикът е твърде сложен, шрифтът е твърде малък, контрастът - твърде нисък и поради това текстовете не са подходящи за хора с интелектуални затруднения.

Voices for Justice, "Жертви на престъпления с увреждания в Словения" (2022 г.), стр. 26

Информацията за техните права и съдебния процес често се предоставя по неясен, объркващ, технически или просто неразбираем начин. Примерите включват:

- Жертва с интелектуално затруднение получава известие за правата си на сложен юридически език, който е трудно разбираем за всеки, който няма юридическо образование. Известията за правата трябва да бъдат на разположение на достъпен език или в лесен за четене формат;
- Незрящо лице или лице с нарушено зрение - Информацията по неговия/нейния случай се предоставя в писмен вид, така че той/тя има нужда някой да му я прочете Това нарушава поверителността и неприкосновеността на личния живот. Информацията трябва да се изпраща по електронна поща, което ще позволи използването на екранен четец.

Физически и свързани със средата пречки

Той обяснява, че районът [полицейският участък] е трудно достъпен за лице с увреждане и в такива случаи те провеждат интервюто на паркинга.

Интервю с разследващ полицай в България, Гласове за правосъдие, "Жертви на престъпления с увреждания в България" (2022 г.), стр. 29

Сградите могат да бъдат труднодостъпни или невъзможни за достъп от хора с увреждания. Това включва полицейски участъци, както и съдебни зали и помощни служби. Това затруднява достъпа до подкрепа, съобщаването на престъпление, участието в разследване или съдебен процес. Примери за това са:

- Жертва в инвалидна количка, която може да влезе в сградата на съда, но не може да използва асансьора, тоалетната или чакалните;
- Лице, живеещо в институция, което няма достъп до личен телефон, за да съобщи за извършено срещу него престъпление.

Бариири, свързани с нагласите

Живеем на първия етаж и много ни тормозят. Няколко пъти сме се обаждали в полицията за това. Написахме жалба до полицията, защото искахме тормозът да спре. Но нямаше писмен отговор. Казват, че сме странни.

Voices for Justice, "Жертви на престъпления с увреждания в Словения" (2022 г.), стр. 27

Стереотипите, предположенията и предразсъдъците могат да означават, че хората с увреждания не се третират равностойно или не се приемат сериозно на всички етапи на съдебния процес. Жертва или свидетел с увреждане може да бъде сметнат за ненадежден като свидетел, което може да означава, че престъплението дори не се разследва. Малко вероятно е полицейски служители, съдии, адвокати, прокурори, съдебни служители и други професионалисти в правосъдната система да са преминали обучение по въпросите на уврежданията като цяло, законните права на хората с увреждания или как да общуват ефективно.

- В Словакия например, се изготвя експертното становище относно годността на жертвата да е свидетел. Ако човекът е с увреждане, това становище може да означава, че полицията дори не го е разпитала, тъй като е било прието, че "интелектуалният дефицит на свидетеля е толкова сериозен, че той дори не отговаря на основния критерий за достоверност".¹³
- В България, от друга страна, полицията е тази, която може да вземе решение относно надеждността на свидетеля: "Нашето проучване разкрива, че понякога жертвите с увреждания биват изключвани дори без експертно становище, а само

¹³ Voices for Justice, "Жертви на престъпления с увреждания в Словакия" (2022 г.), стр. 44.

с предположението на разследващия полицаи, че лицето изглежда ненадеждно. Тогава води до изначалното му изключване."¹⁴

Правни пречки

Интервюираните служители на правоприлагащите органи изразиха доста различни позиции по отношение на участието на жертви с психосоциални и/или интелектуални увреждания (особено тези, които съдят счита за недееспособни) в производството и възможността им да свидетелстват. Някои служители отбелязаха, че такива лица не могат да бъдат официално разпитвани,..... докато други заявиха, че те могат да бъдат разпитвани като обикновени жертви (с изключение на това, че няма да бъдат предупредени за наказателната отговорност за лъжливи показания), но надеждността на техните показания ще бъде поставена под въпрос.

Voices for Justice, "Жертви на престъпления с увреждания в Литва" (2022 г.), стр. 31

Хората с увреждания имат право на равнопоставеност пред закона, но тяхната дееспособност често не се признава. Според международното право правоспособността и дееспособността са гарантирана за всички хора, включително за хората с увреждания¹⁵. Въпреки това много национални закони не признават напълно това и могат да включват закони, които са в противоречие с него, например запрещението и норми на наказателно-процесуалното право, които не отчита свидетелската способност на хората с увреждания. На практика това може да означава, че комуникацията се осъществява с настойник, а не директно с жертвата. Това може да означава също така, че показанията на хората с увреждания се отхвърлят или изобщо не се търсят.

- Съдия в България коментира, че жертвата не е била разпитана или информирана за правата си, а вместо това е бил информиран настойникът ѝ. Формално погледнато, някой е бил информиран за правата на жертвата, но това не е била жертвата.¹⁶

¹⁴ Глас за правосъдие, "Жертви на престъпления с увреждания в България" (2022 г.), стр. 31.

¹⁵ Виж Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания, член 12.

¹⁶ Глас за правосъдие, "Жертви на престъпления с увреждания в България" (2022 г.), стр. 32.

Икономически пречки

Жертвите се страхуват да попълнят молба за адвокат, тъй като се опасяват, че ще трябва да платят. Процедурата за назначаване на адвокат е по-лесна за обвиняемия, по преценка на съответния прокурор, докато за жертвите се изискват повече документи.

Интервю с разследващ полицай, "Гласове за правосъдие", "Жертви на престъпления с увреждания в България" (2022 г.), стр. 25

Признаването на икономическите бариери, с които се сблъскват жертвите с увреждания в правосъдния процес, е изключително важно при предоставянето на подкрепа. Това би включвало осигуряване на достъп до правна помощ и признаване на други разходи, като например транспорт, лична помощ, медицински услуги и др. Освен това при предоставянето на подкрепа трябва да се отчитат и разходите за жестомимични преводачи, екранни четци и др.¹⁷

Взаимоотношения с настойници и/или попечители

Жертвите с увреждания могат да изпитат особени трудности при съобщаването на престъпление, когато извършителят е настойник или попечител или когато настойникът или попечителят има интерес да защити извършителя. За някои хора с увреждания зависимостта от настойник или попечител за достъп до телефон или за свободно придвижване може да попречи или да ограничи възможностите им да съобщят за престъпление. Освен това те може да не са наясно, че насилието, на което са подложени, е престъпление, или да не са запознати с правата си съгласно Директивата за правата на жертвите.

- В България в медиите бяха разпространени видеоклипове с насилие над хора с увреждания, живеещи в групови домове. Някои от жертвите са били под запрещение, като настойник е бил на директора на институцията - същото лице, което е обвинено и признато за виновно по-късно в осъществяване на дискриминация.¹⁸

---

¹⁷ В България правна помощ на жертвите на престъпления с увреждания се предоставя, но това не означава непременно, че икономическите бариери са преодоляни. Първо, жертвата трябва да поиска да и бъде предоставена правна помощ, за което свое право е възможно да не знае и поради това да изпусне важни срокове. Освен това, е възможно ефективното участие в съдебния процес да е свързано с други икономически затруднения – като например транспорт или осигуряване на психологическа подкрепа (бел.прев.).

¹⁸ Глас за справедливост, "Жертви на престъпления с увреждания в България" (2022 г.), стр. 36.

Живот в резидентни институции¹⁹

Хората с увреждания, живеещи в институции, са изправени пред две различни, но особено големи пречки за достъп до правосъдие. Първо, хората с увреждания в институции обикновено имат ограничен достъп до външния свят. Те не са достатъчно информирани за правата си и не разполагат със средства да съобщят за престъпление или да подадат жалба. Ако го направят, често не им вярват или властите предпочитат да оставят въпроса за решаване от институцията.

Положението на хората с увреждания в институциите също трябва да се вземе предвид. Те са физически ограничени от достъп до външния свят и са под пряк надзор на персонала.

Voices for Justice, "Хуманизиране на правосъдието" (2022 г.), стр. 70

Втората пречка е, че някои форми на насилие и злоупотреба, които се извършват в институциите (независимо дали става дума за големи институции, домове за настаняване или малки групови домове), не се признават за престъпление в националните закони, въпреки че тези действия представляват изтезания и нечовешко и унижително отношение в нарушение на член 3 от Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи.

[Конституционният съд] дори не се е опитал да изслуша г-жа Х относно нейните преживявания да установи обстоятелствата, при които тя е била поставена в легло - клетка; той се е позовал единствено на доклада на болницата и на националното законодателство. За г-жа Х това означава не само недостъпност на правосъдието, но и недостъпност на всякаква подкрепа, която би трябвало да е на разположение на жертвите на престъпления, въпреки че вредите, които е претърпяла, може да не са по-малко сериозни от вредите, причинени от по-обикновени престъпления.

Voices for Justice, "Victims of crime with disabilities in Slovakia" (2022 г.), стр. 33

Важно е всички органи да признаят, че хората с увреждания, живеещи в институции, които са жертви на престъпления, имат същите права съгласно Директивата за правата на жертвите и Европейската конвенция правата на човека и основните свободи.

¹⁹ Институция е "всяка среда, в която хората с увреждания не могат да упражняват своя избор по отношение на условията на живот и в която хората с увреждания нямат контрол и самостоятелност по отношение на ежедневния си живот, независимо от размера или вида на предоставяните услуги" и включва "психиатрични заведения, рехабилитационни центрове, домове за временно настаняване, групови домове, домове за защитено или защитено жилище, транзитни домове, домове за възрастни хора и други условия за живот на едно място, включително малки институции". Дефиниция, съдържаща се в Насоките на ООН за деинституционализация, Комитет по правата на хората с увреждания, септември 2022 г.

Вторична виктимизация

Веднъж един експерт поиска от мен психологическа експертиза, аз влязох и видях очите на жертвата, тези очи никога няма да забравя. Напълно ужасено изражение. Виждах, че има нужда от помощ. Тогава не посмях да помоля експерта да ми позволи да остана, но виждах, че жертвата е напълно ужасена. Всички тези въпроси, отново и отново. Разбрах я.

Социален работник от приют за жени, Voices for Justice, "Victims of crime with disabilities in Slovakia" (2022 г.), стр. 31

Самата съдебна система може да травмира отново или да причини нови вреди на жертвата с увреждания. Жертвите с увреждания могат да бъдат особено уязвими към вторична виктимизация, когато се сблъскат с пречки за участие, които са стресиращи, обидни и дискриминационни. Такъв е и случаят, когато процесите и процедурите в правосъдието не се адаптират или променят, за да бъдат съобразени с жертвите. В същото време рискът от вторична виктимизация никога не трябва да се използва като причина на жертва с увреждане да бъде отказан достъп до правосъдие. Задължение на специалистите в правосъдната система е да премахват и намаляват пречките, включително риска от вторична виктимизация.

- Мъж с интелектуални затруднения живее самостоятелно с помощта на социалните служби. Той е станал жертва на измама. Полицията не е започнала разследване, тъй като мъжът не е могъл да идентифицира извършителя и доброволно е пуснал измамника в апартамента си. След това семейството започнало гражданско производство за отнемане на дееспособността на мъжа, което ограничило свободата му и достъпа му до социална подкрепа.²⁰

²⁰ Voices for Justice, "Жертви на престъпления с увреждания в Словакия" (2022 г.), стр. 60.

04 Премахване на бариерите и значението на достъпната информация и ефективната комуникация

Правосъдната система трябва да въведе определени адаптации, приспособления и подкрепа, за да премахне или намали горепосочените пречки. Това може да включва индивидуална подкрепа за жертвата с увреждане, както и промени в практиките и процедурите в полицейския участък и съдебната зала - известни като процедурни улеснения (за повече подробности вж. страница 18). Целта е да се даде възможност на жертвите с увреждания да бъдат включени, като се даде възможност на съдебния процес да се развива по достъпен, безопасен и недискриминационен начин.

В "Международните принципи и насоки за достъп до правосъдие за хора с увреждания" на ООН са изложени десет принципа за включване на хората с увреждания в съдебната система. Той също така предоставя практически подходи за това как най-добре да се постигне включването. Макар че принципите са насочени предимно към националните органи, голяма част от тях са от значение и за юристите, социалните работници, доставчиците на услуги и организациите за подкрепа на жертвите.²¹ Представените по-долу насоки се основават на Принципите на ООН, и по-специално на някои от инструментите и практиките, които могат да бъдат използвани, за да се помогне за намаляване на пречките, с които се сблъскват хората с увреждания, като се акцентира върху осигуряването на достъпна информация и ефективна комуникация.

Принципите на ООН за достъп до правосъдие са отличен източник на информация за жертвите с увреждания и за тези, които работят с лица с увреждания или са в контакт с тях:

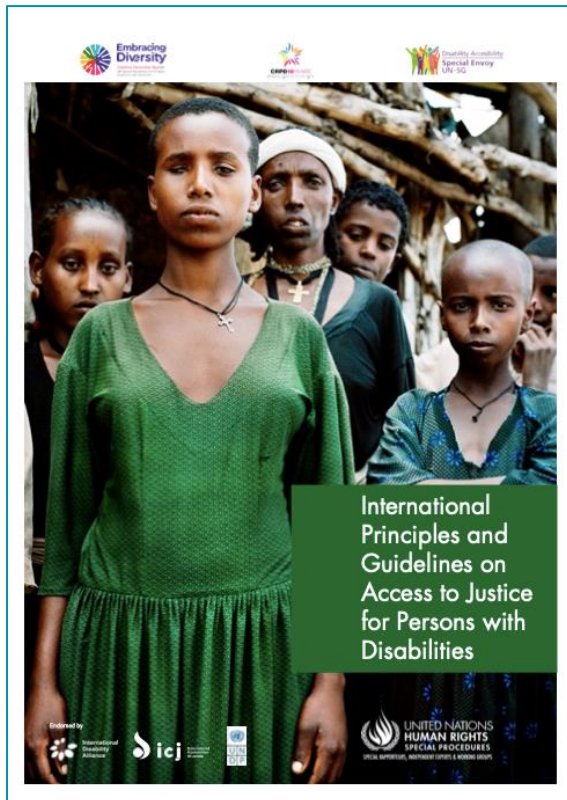
- **Международни принципи и насоки за достъп до правосъдие за хора с увреждания**

<https://www.un.org/development/desa/disabilities/wp-content/uploads/sites/15/2020/10/Access-to-Justice-EN.pdf>

- **Лесна за четене версия на Международните принципи и насоки за достъп до правосъдие за хора с увреждания: Правата на хората с увреждания. Да гарантираме, че хората с увреждания получават правосъдие**

https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Disability/SR_Disability/GoodPractices/Access-to-Justice-easy-en.pdf

²¹ През август 2020 г. Организацията на обединените нации публикува "Международни принципи и насоки за достъп до правосъдие за хора с увреждания". Тези принципи предоставят практическа и всеобхватна рамка за отчитане на правата и нуждите на хората с увреждания в системите на наказателното правосъдие. Принципите и насоките имат за цел да подпомогнат държавите и другите участници да проектират, разработват, променят и прилагат правосъдни системи, които осигуряват равен достъп до правосъдие за всички хора с увреждания, независимо от тяхната роля в процеса... (стр. 6).

International Principles and Guidelines on Access to Justice for Persons with Disabilities

Principle 1

All persons with disabilities have legal capacity and, therefore, no one shall be denied access to justice on the basis of disability.

Principle 2

Facilities and services must be universally accessible to ensure equal access to justice without discrimination of persons with disabilities.

Principle 3

Persons with disabilities, including children with disabilities, have the right to appropriate procedural accommodations.

Principle 4

Persons with disabilities have the right to access legal notices and information in a timely and accessible manner on an equal basis with others.

Principle 5

Persons with disabilities are entitled to all substantive and procedural safeguards recognized in international law on an equal basis with others, and States must provide the necessary accommodations to guarantee due process.

Principle 6

Persons with disabilities have the right to free or affordable legal assistance.

Principle 7

Persons with disabilities have the right to participate in the administration of justice on an equal basis with others.

Principle 8

Persons with disabilities have the rights to report complaints and initiate legal proceedings concerning human rights violations and crimes, have their complaints investigated and be afforded effective remedies.

Principle 9

Effective and robust monitoring mechanisms play a critical role in supporting access to justice for persons with disabilities.

Principle 10

All those working in the justice system must be provided with awareness-raising and training programmes addressing the rights of persons with disabilities, in particular in the context of access to justice.

Всички жертви на престъпления с увреждания трябва да бъдат признати и третирани по уважителен, професионален, деликатен и недискриминационен начин. Това включва всички, които влизат в контакт с жертвите, като например съдебните органи, правоприлагащите органи, професионалистите в областта на правото, съдебните служители, службите за подкрепа на жертвите, практикуващите лекари и компенсационните органи.

Лицата с увреждания се сблъскват с много различни бариери, включително физически бариери в сградите и транспорта, както и с недостъпна информация и трудности при общуването. Съществуват и много различни нарушения, които хората с увреждания имат, като например зрителни или слухови нарушения, затруднения в придвижването или интелектуални затруднения. Съществуват конкретни инструменти и подходи, някои от които са описани по-долу, които могат да допринесат за намаляване на бариерите и да подпомогнат комуникацията и предоставянето на достъпна информация. Някои инструменти ще бъдат повече или по-малко полезни в зависимост от естеството на увреждането и бариерите, етапа на съдебния процес и конкретните участващи лица.

Достъпна информация

Достъпната информация е тази, която може да бъде разбрана от лицето или групата, за която е предназначена и е актуална към дадения момент. Това включва гарантиране, че езикът не е специализиран или технически, а може да бъде разбран от лице, което не познава правото или съдебната система. Това може да означава да задавате и да отговаряте на въпроси относно информацията, за да сте сигурни, че лицето е разбрало правилно. Означава също да се връщате към информацията с течение на времето и да

я разпределяте по етапи, така че правилната информация да се дава в точното време, за да сте сигурни, че жертвата не е претоварена или объркана. Когато жертвите трябва да предприемат действия или да вземат решение, трябва да им се предостави необходимата информация. Хората могат също така да имат предпочитания за начина, по който получават информацията - по електронен път, на хартия, аудио, аудио-визуално или с подкрепата на фасилитатор.

Съществуват редица признати начини, по които информацията може да бъде направена достъпна:

	Жестомимичен превод;
	Видео и аудио ръководства;
	Допълваща и алтернативна комуникация (ДАК);
	Консултации по телефонна линия и услуги за насочване;
	Достъпни уебсайтове;
	Индукционен контур, радио или инфрачервени системи;
	Устройства за усилване на звука и лупи за документи;
	Затворени субтитри;
	Брайл;
	Easy Read и разбираем език;
	Улеснена комуникация.

Освен предоставянето на достъпна информация, съгласно Директивата за правата на жертвите жертвите с увреждания имат право да разбират предоставената им

информация. Това означава, че съответните специалисти и органи са отговорни да гарантират, че информацията, нейната значимост и евентуалните последици за тях са разбрани. Лицата с увреждания може да не желаят да кажат, ако не разбират нещо или са объркани от предоставената информация. Ето защо създаването на професионална връзка, основаваща се на доверие, и воденето на диалог с жертвата е от решаващо значение. Това помага да се гарантира, че жертвите и специалистите могат да задават въпроси и да проверяват доколко добре е била разбрана информацията.

Органите трябва да предоставят следната информация в достъпни формати:

- Информация за права;
- Информация за правната помощ и как се получава достъп до нея;
- Информация за услугите за подкрепа на жертвите и специализираните услуги за подкрепа;
- Информация за обезщетението и как се кандидатства за обезщетение или как се получава достъп до него;
- Съдебни уведомления, включително призовки, съдебни заповеди, разпореждания и присъди;
- Информация за начина на функциониране на съдебните процедури, ролята на жертвата в този процес, какво да очаква и какво да подготви.

Ефективна комуникация

Ефективната комуникация е нещо повече от предоставяне на достъпна информация, тя е свързана с диалога и с това да се гарантира, че жертвите с увреждания могат да изразят своите интереси, да зададат своите въпроси и да разкажат своите истории. Целта е да се осигурят средства и начини, чрез които хората да могат да участват пълноценно в процеса на правораздаване, включително да подадат жалба, да разберат и да обжалват решението за наказателно преследване или отказ от такова, да поискат и получат подходящ правен съвет и да дадат показания.

Комуникацията с жертвите на престъпления трябва да бъде уважителна, внимателна и съобразена с личните обстоятелства на лицето. Жертвите следва да бъдат подкрепяни да съобщават честно и изчерпателно за преживяното от тях. Възможно е да се нуждаят от комуникация с помощта на тълковници/интерпретатори, чрез жестомимичен език, в писмени форми или чрез посредник или фасилитатор. Тези нужди следва да бъдат удовлетворени. За някои хора може да е полезно, ако с тях има човек, който ги познава, прекарвал е с тях време в продължение на дълъг период и с когото са изградили доверителни отношения. За други може да е по-лесно да общуват с непознат или по анонимен начин.

В Принципите и насоките на ООН са посочени редица средства и методи за комуникация. Съдилищата може да са в състояние да предоставят някои от тях рутинно. Съдебните служители и упражняващите правни професии, трябва също така да работят със специалисти, за да осигурят това, от което жертвата се нуждае за добра комуникация.

Гарантиране, че всички процеси в правосъдната система предоставят необходимата техническа и друга подкрепа на страните, свидетелите, ищците, ответниците и съдебните заседатели, за да могат да използват всички форми на комуникация, необходими за пълноценното им участие, включително:

	Системи и устройства за подпомагане на слушането;
	Открити, закрити и в реално време субтитри, декодери и устройства за закрити субтитри;
	Телекомуникационни продукти, базирани на глас, текст и видео;
	Видеотекстови дисплеи;
	Компютърно-подпомогната транскрипция в реално време;
	Софтуер за четене на екрани, софтуер за увеличение и оптични четци;
	Устройства за видеоописание и вторично звуково програмиране, които събират звуковите емисии на телевизионните програми;

Подпомагане на комуникацията, в допълнение към посредниците или фасилитаторите, чрез използване на трети страни, включително:

	Докладчици;
	Квалифицирани жестомимични и устни преводачи;
	Релейни услуги;
	Тактилни преводачи;

Да се гарантира, че всички тълковници са в състояние да интерпретират ефективно, точно и безпристрастно, както възприетата информация (т.е. да разберат какво казват хората с увреждания), така и начинът, по който се изразяват (т.е. притежават нужните умения да върнат информация обратно на тези хора), като същевременно използват необходимата специализирана или техническа лексика (напр. правна или медицинска) и спазват професионалните и етичните стандарти.

Процедурни улеснения

"Процесуално улеснение" е технически термин в съдебната система, който се отнася до:

всички необходими и подходящи промени и приспособявания в контекста на достъпа до правосъдие, когато това е необходимо в конкретния случай, за да се гарантира участието на хората с увреждания на равна основа с останалите.

Международни принципи и насоки на ООН за достъп до правосъдие за хора с увреждания, стр. 9

Процедурните улеснения премахват или намаляват бариерите, пред които са изправени хората с увреждания, за да могат те да упражнят правото си на участие в съдебната система. Процесуалните улеснения също така предоставят индивидуализирана подкрепа на лицето, по-специално за осигуряване на ефективна комуникация (вж. по-горе). Задължително е да се осигурят всички процедурни улеснения, които са необходими, за да се даде възможност за участие. Това могат да бъдат промени в съдебната процедура, процедурата на съдебния процес, разглеждането на доказателствата и свидетелските показания, признаването на алтернативни начини за даване на показания и др.

Да, понякога изслушванията са наистина трудни, защото е по-трудно да се общува свободно с тези жертви, които имат увреждания, но не бих казала, че служителите по делата или прокурорите не проявяват разбиране към жертвите на трафик с увреждания, напротив, дори съм забелязала по време на изслушванията, на които съм присъствала, че те успяват и полагат усилия да бъдат по-търпеливи и да разчитат повече на подкрепата на тези от нас, които са психолози или които помагат на жертвата, за да ѝ помогнат да разбере някои аспекти, т.е. те правят почивки по време на изслушването, задават ни въпроси или търсят нашата помощ, за да разговарят с жертвата, за да се опитат да изяснят определени аспекти. Наистина изслушванията са малко по-трудни, но не бих казал, че [неразбираемо] е дискриминация спрямо жертвата.

Voices for Justice, "Жертви на престъпления с увреждания в Румъния" (2022 г.), стр. 28

Съществува важно разграничение между процесуално и разумно улеснение. Разумното улеснение е приспособяване и адаптация, необходими на хората с увреждания, за да могат да упражняват правото си на пълноценно и равноправно участие в обществото, например да посещават училище или да могат да работят или да живеят самостоятелно. Разумните улеснения трябва да се предоставят, когато няма непропорционална или прекомерна тежест за организацията или институцията. В случая с правосъдната система процесуалните улеснения не подлежат на тест за непропорционална или неоправдана тежест и трябва да бъдат предоставени.

Най-ефективният и ефикасен начин за определяне на необходимите процедурни улеснения е чрез индивидуална оценка, която се извършва в диалог с жертвата с увреждания. Такава оценка вероятно ще включва мултидисциплинарен подход, обединяващ необходимата правна експертиза, експертиза в подкрепа на жертвите, експертиза в областта на уврежданията, комуникациите, социалната работа и други.

Следващите примери са взети от Принципите и насоките на ООН за достъп до правосъдие, стр. 16:

	Корекции в темпото на работа;
	Промени в метода на задаване на въпроси при подходящи обстоятелства, като например допускане на насочващи въпроси, избягване на сложни въпроси, намиране на алтернативи на сложни хипотетични въпроси, предоставяне на допълнително време за отговор, разрешаване на почивки при необходимост и използване на ясен език;
	Използване на видеозапис на доказателствата и свидетелските показания в досъдебното производство, ако това е необходимо, практично и възможно, по такъв начин, че да не се нарушават основни права, като например правото на конфронтация и кръстосан разпит на свидетелите;
	Да се позволи на лицата с увреждания, на всички етапи на процеса, ако те желаят, да бъдат придружавани от семейството, приятели или други лица, които да им оказват емоционална и морална подкрепа, без обаче да се заменя ролята на посредник или фасилитатор.

Подкрепено вземане на решения

Подкрепеното вземане на решения е персонализирана подкрепа за вземане на независими решения. Подкрепата може да се предоставя от експерт, професионалист, член на семейството или приятел. Тя включва общуване с лицето с увреждане, като му се предоставя информация, изслушва се и му се помага да разбере своя избор, така че да може да изрази своите предпочитания и да взема самостоятелни решения. Това се различава от "заместващото вземане на решения", когато например експерт, медицински специалист, настойник или адвокат вземат решения от името на лицето. Дори когато експертът или настойникът преценят, че такова решение е "в най-добрия интерес" на лицето, това не зачита правото на лицето с увреждания да взема самостоятелни решения.

По време на правосъдния процес лицето с увреждане трябва да бъде информирано и с него да се общува пряко. Това гарантира, че то ще може да взема информирани решения по своя случай. Правосъдният процес често е непознат за жертвите на престъпления и хората имат нужда да разберат какво да очакват на всеки етап от процеса, да знаят какви решения могат да вземат и как да ги вземат, както и да задават въпроси и да получават отговори. Това може да включва: разбиране на решението за разследване и наказателно преследване по техния случай и как да оспорят това решение, ако искат; как да дадат показания по време на съдебно производство и дали предпочитат да бъдат в съдебната зала, да използват видеовръзка или да дадат предварително записано изявление; какъв начин на комуникация биха искали, например жестомимичен превод, писмен превод или помощник или посредник в

комуникацията; как да подадат жалба или да поискат обезщетение и какво включват тези процеси.

Подкрепеното вземане на решения е процес, при който се зачита дееспособността на лица с увреждания, чиято дееспособност в противен случай би могла да бъде поставена под въпрос или отречена. Дори ако лицето с увреждане има попечител, то запазва своята дееспособност. На практика това означава, че попечителят не може да взема решения от името на лицето, въпреки че може да има роля в улесняването на комуникацията. Подкрепеното вземане на решения може да има решаващо значение за гарантиране, че лице с увреждане може да упражнява пълноценно правото си на достъп до правосъдие.

Посредници

Посредниците са лица, които при необходимост работят със служители на съдебната система и лица с увреждания, за да осигурят ефективна комуникация по време на съдебните производства. Могат да бъдат познати и като регистрирани или правосъдни посредници или фасилитатори. Обикновено те са професионалисти, като психолози или социални работници със специални познания в областта на комуникацията, като например логопеди и езикови терапевти, клинични психолози или такива от областта на специалните образователни потребности или психичното здраве. Тяхната роля е именно да улесняват комуникацията, а задълженията им са към съда. Те са запознати с процесите и процедурите в съда и имат ключова роля в препоръчването на подходящи процедурни улеснения за подпомагане на ефективната комуникация.

Те помагат на хората с увреждания да разбират и да правят информиран избор и могат да играят ключова роля в подкрепеното вземане на решения. Те гарантират, че правосъдният процес е обяснен и за него се говори по достъпен за жертвите начин, както и че между правните специалисти и жертвите може да се осъществи ефективна комуникация. Това може да включва правене на редовни почивки, задаване на въпроси по недвусмислен начин, избягване на определени думи, допускане на дълги паузи между въпроса и отговора и разбиране на емоционалните сигнали, които жертвата може да демонстрира, така че да се избегне ненужен стрес. Посредниците са неутрални и не могат да действат като защитници или лица, оказващи подкрепа на жертва с увреждания.

Интерпретация на жестомимичен език

Интерпретацията на жестомимичен език може да бъде съществена услуга за глухи или хора с увреден слух. В някои случаи комуникацията може да се осъществи писмено, но ако това не е ефективно, тогава е необходим жестомимичен превод. Предвид факта, че съществуват множество жестомимични езици, жертвата трябва да бъде консултирана за това какъв жестомимичен език е необходим. Преводачите на жестов език трябва да са регистрирани или професионално обучени и да разбират съдебните процеси. Жертвата не трябва да поема никакви разходи, свързани с жестомимичния превод.

Допълваща и алтернативна комуникация (ДАК)

Допълващата и алтернативната комуникация (ДАК) са начини за общуване, които не включват говорене. Формите на комуникация са разработени, тествани и утвърдени от експерти и хора, които ги използват. Те могат да включват жестове, рисуване, посочване на изображения или думи, както и по-модерни варианти, включващи устройства за генериране на реч, компютри и планшети. ДАК може да се използва като нормално средство за комуникация или като временен метод за комуникация поради конкретни обстоятелства или предпочитания. Разработени са специализирани комплекти за ДАК, които могат да бъдат предоставени, като кукли, карти с емоции и комплекти със символи. Тези подходи могат да се използват в подкрепа на жертвите, в полицията или в съдебната зала.²²

Емоционална и лична подкрепа

Съгласно Директивата за правата на жертвите на престъпления имат право на емоционална подкрепа, предоставяна от службите за подкрепа на жертвите. Те могат също така да се възползват от емоционална или лична подкрепа, от човек който да присъства в съдебната зала по време на изслушване или съдебен процес, както и на помощ при подготовката за събитието.²³ Това може да бъде осигурено от родители, роднини, приятели, служби за подкрепа на жертвите, специализирани служби, настойници или от някой, когото те познават и на когото имат доверие. Някои жертви с увреждания може да искат предмет за подкрепа, като например дреха, играчка срещу "стрес" или религиозен символ; за други това може да бъде животно за емоционална подкрепа.

---

²² Джулинда Бекирай и други, *Достъп до правосъдие за хора с увреждания: От международните принципи към практиката* (Международна асоциация на юристите, 2017 г.).

²³ §66(2) Австрийски граждански процесуален кодекс; Закон за предотвратяване на второто насилие.

05

Какво представлява индивидуалната оценка в съдебната система? И защо тя е важна за жертвите с увреждания?

Индивидуалната оценка е необходим и подходящ процес за осигуряване на пълноценно и правилно участие на лицата с увреждания в наказателното производство.

Индивидуалната оценка трябва да се използва за определяне на конкретните пречки, които лицето с увреждане среща като жертва на престъпление, и на неговите специфични нужди от подкрепа. Чрез нея се определя как да се премахнат или преодолеят пречките, каква подкрепа и процедурни приспособления са необходими и как да се предоставят. В идеалния случай индивидуалната оценка трябва да се направи още при първия контакт със съответните органи. Индивидуалната оценка трябва да бъде съпровождаща насока през всички етапи на производството. Тя е определяща за ефективната комуникация, за адаптирането на процедурите и за гарантирането на достъп на жертвите с увреждания.

Ограничения на настоящата политика и практика

На практика обаче националното проучване на проекта "Глас за правосъдие" установи, че индивидуалната оценка се използва рядко. Когато все пак се извършва оценка, тя често е ad hoc и непоследователно прилагана. По-конкретно, индивидуалната оценка като цяло не се признава като инструмент за гарантиране на участието на хората с увреждания в наказателното производство.

В Директивата за правата на жертвите на престъпления и в голяма част от политиките на национално равнище²⁴ се поставя акцент върху индивидуалната оценка като начин за определяне и удовлетворяване на нуждите от защита на жертвите на престъпления. В този смисъл правото на индивидуална оценка е тясно свързано с правото на защита в директивата.²⁵ Това поставя фокуса повече върху рисковете от сплашване и повторна или вторична виктимизация, отколкото върху идентифицирането на комуникационни и информационни бариери и приемането на процедурни улеснения.

Въпреки това двата императива - за защита и участие - могат и трябва да бъдат изпълнени чрез систематичен и мултидисциплинарен процес на оценка, адаптиран и отговарящ на индивидуалните изисквания и на изискванията на конкретния етап от наказателното правосъдие.

Как да извършите индивидуална оценка

Оценката на пречките и индивидуалните обстоятелства нужди на жертвите трябва да се извършва по начин, който намалява до минимум неудобствата за жертвите, като

²⁴ Voices for Justice, "Жертви на престъпления с увреждания в Хърватия" (2022 г.), стр. 26

²⁵ Както е посочено в членове 22 и 23 от Директивата на Европейския съюз за правата на жертвите.

същевременно зачита тяхното достойнство и настоящото им физическо, психологическо и социално положение. Тя трябва също така да отчита по подходящ начин естеството на престъплението и на случая. Необходим е мутидисциплинарен подход, така че съответните експертни познания и опит да бъдат включени в процеса на оценка и да допринасят за него. Следва да се вземат предвид рисковете и/или страхът от вреда.

Отговорността за индивидуалната оценка се носи от органите на наказателното правосъдие, които отговарят за различните фази на наказателното производство. На практика обаче процесът на индивидуална оценка може да бъде инициран, осъществен и координиран чрез службите за подкрепа на жертвите, социалните работници, правоприлагащите органи, съдебните служители, назначените от съда експерти и други специалисти, които са в контакт с лица с увреждания-жертви на престъпления. Определен тип квалифицирана институция или професионалист може да бъде задължен със закон или съдебна заповед да провежда и актуализира систематично индивидуалната оценка в наказателното производство.

Някои важни обстоятелства, които трябва да бъдат оценени, включват:

- Пречки пред участието: включително отнасящи се към средата, нагласи, информация, икономически пречки;
- Лични обстоятелства: включително възраст, пол, здравословно състояние, доверено лице, условия на живот;
- Комуникативни способности и трудности: говорене, четене, писане, разбиране;
- Рискове и заплахи: предишна виктимизация, уязвимост към повторна виктимизация, риск от вторична виктимизация;
- Отношения със заподозрения: лични отношения с обвиняемия/подсъдимия, зависимост от обвиняемия/подсъдимия, настояничество.

Съществуват модели^{26, 27} и практики за това как да се извършва индивидуална оценка на жертвите в съдебната система. Това е област, в която политиката и практиката се развиват и променят.

За жертвите с увреждания индивидуалната оценка никога не трябва да се използва като начин за оценяване на довереността или дееспособността. Съществуват редица по-специфични съображения, за да се гарантира, че оценката на жертвите с увреждания е уважителна, щадяща и ефективна. Индивидуалната оценка трябва да:

- да се провежда **систематично от** първия контакт с правосъдната система. Информацията може да се споделя по начин, който не нарушава

---

²⁶ Подкрепа за жертвите в Европа VICTORIA (Най-добри практики в подкрепа на жертвите: Как да идентифицираме нуждите на жертвите от подкрепа? Насоки за изготвяне на индивидуална оценка на потребностите (2019 г.) <https://victim-support.eu/wp-content/files_mf/1626337899GuidlinesfinalforprintF.pdf>.

²⁷ Френското министерство на правосъдието, Ръководство по проекта EVVI за индивидуална оценка на жертвите на престъпления (2013 г.) <http://www.justice.gouv.fr/publication/evvi_guide_en.pdf>.

поверителността на лицето и гарантира, че неговите нужди са разбрани и удовлетворени.

- Зачита **дееспособността** на жертвата, както и нейната воля и предпочитания. Това важи с еднаква сила, независимо дали лицето с увреждания има настойник или не. Ако има настойник, процесът на оценка трябва да се извършва в пряка комуникация с жертвата, а не с настойника; настойникът не може да взема решения от името на жертвата, въпреки че при някои обстоятелства може да е в състояние да помогне в комуникацията. Когато е необходимо, трябва да се използват професионални услуги за подпомагане/ фасилитиране/ интерпретация на комуникацията или подкрепено вземане на решения.
- Използва **мултидисциплинарен** подход и екип, за да включи правилните хора и експертиза в процеса. За хората с увреждания това може да включва лице за подкрепа, социален работник, експерт по комуникации, адвокат и др.
- Ясно да посочва пречките, пред които е изправена жертвата с увреждане, и каква подкрепа и **процедурни улеснения** са необходими за преодоляване на тези пречки, включително къде е отговорността за предоставянето им и как ще бъдат осигурени на практика.
- Да се извършва **постоянно**, така че нуждите и пречките да могат да бъдат идентифицирани и преодолявани на всички етапи от процеса. Този процес трябва да бъде диалог с жертвата, така че нейната воля и предпочитания да бъдат разбрани и зачетени. Трябва да включва преглед и оценка на това дали предоставените услуги за подкрепа и процесуални приспособления са ефективни за гарантиране на правата на лицата с увреждания да участват в делото си и в съдебните процедури.
- Да бъде определено конкретно **лице за контакт**, към което жертвата винаги може да се обърне с молба за допълнителни или различни форми на подкрепа и процесуални улеснения. Това може да бъде лице от правоприлагащите органи, службите за подкрепа на жертвите, социалните служби или съдебните служби.

06 Професионалисти в областта на правото

- роли и отговорности

Още по-малко са задълженията на съда да предоставя информация на жертвите с увреждания... Излишно е да казвам, че при такива общи правила и без конкретно споменаване на увреждането можем да разчитаме само на нивото на професионализъм на хората, работещи в системата и предоставящи подкрепа, с надеждата, че подкрепата, която предоставят, ще бъде съобразена с увреждането, което жертвата може да има, и че те изобщо ще признаят, че има увреждане. С други думи, ние зависим от пожеланията.

Гласове за справедливост, "Жертви на престъпления с увреждания в България" (2022 г.), стр. 27

На национално, европейско и международно равнище съществуват различни правни инструменти, които определят задълженията на специалистите в областта на наказателното производство, за да гарантират правата на участие на жертвите в наказателното производство. Те са изложени в глава 2.

Проектът "Гласове за правосъдие" установи, че Директивата за правата на жертвите се прилага слабо на национално равнище по отношение на жертвите с увреждания. На практика малко специалисти разбират напълно задълженията си по Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания.

Задължения за спазване на правата на жертвите с увреждания в наказателното производство

Всички участници в системата на наказателното правосъдие играят съществена роля и имат конкретни задължения да зачитат правата на жертвите с увреждания в съответствие с Директивата на Европейския съюз за правата на жертвите и Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания (КПХУ), в зависимост от етапа на наказателното производство. Междусекторните задължения за всички специалисти в областта на наказателното правосъдие включват:

- Задължение да се отнасят към жертвите с увреждания с уважение и достойнство, включително като не дискриминират жертвите с увреждания поради увреждане, пол, етническа принадлежност и възраст;
- Задължение за предотвратяване и справяне с рисковете от вторична и повтаряща се виктимизация, заплахата сплашване и отмъщение;
- Задължение за приемане на необходимите административни и процесуални мерки за адаптиране на жертвите с увреждания по време на наказателното производство;

- Задължение за предоставяне на информация и съобщаване на информация за правата, производството и делото по начин, който е подходящ и разбираем за жертвите.

Неизпълнението на тези задължения представлява дискриминация съгласно Конвенцията за правата на хората с увреждания и нарушение на Директивата за правата на жертвите. Най-вече процедурните улеснения, описани в глава 4, са задължение на националните органи да гарантират на жертвите с увреждания равен достъп до правосъдие и не подлежат на проверка за "разумност" или "прекомерна тежест". Както обяснява Центърът за увреждания и право и политика към Университета в Галуей, "задължението за осигуряване на такива улеснения в контекста на достъпа до правосъдие "не може да бъде смекчено с аргументи за разумността и степента на тежестта, която те биха поставили върху задължените лица,²⁸ тъй като доставчиците на такива улеснения неизбежно ще бъдат държавата или държавните служители, участващи в правораздаването".²⁹

Полицейски и съдебен персонал

Достъпна информация и ефективна комуникация

На етапа на подаване на сигнал полицията и други съдебни служители трябва да дадат възможност на жертвите с увреждания да съобщят за престъпление и да разберат процедурите и правата си. За тази цел те трябва да се отнасят към жертвите с увреждания с уважение, без предразсъдъци или стереотипи, и да приемат всички необходими процедурни мерки, за да гарантират, че производството е напълно достъпно. Това включва физически достъп до полицейския участък или възможности за подаване на сигнали чрез алтернативни средства, ако архитектурата на сградата не позволява на жертвите с двигателни увреждания да имат достъп до сградата. Това може да стане дистанционно чрез събиране на показания на друго място, например в дома на жертвата или на безопасно място, което зачита неприкосновеността на личния живот на жертвата. Освен това информацията трябва да се предоставя във формати, които са достъпни за лицето, което я получава, така че жертвата да я разбира. По-специално, информацията за правата и производствата трябва да бъде предоставена и обяснена по начин, който е разбираем за жертвата с увреждания, така че тя да може да задава въпроси.

[За повече информация относно достъпната информация вижте [глава 4](#)]

Проявата на уважение към жертвата и осигуряването на подходящи условия за подаване на жалба или сигнал може да изисква разбиране на някои аспекти на конкретните обстоятелства на жертвата и подход към нея като към личност с лични нужди и предпочитания.

²⁸ Eilionóir Flynn и Anna Lawson, "Disability and Access to Justice in the European Union: (2013 г.) 4 European Yearbook of Disability Law 7.

²⁹ Eilionóir Flynn and others, "Access to Justice of Persons with Disabilities" (Centre for Disability Law and Policy at University of Galway 2019
<https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Disability/SR_Disability/GoodPractices/CDLP-Finalreport-Access2JusticePWD.docx>.

*Един следобед тя намира вътрешна сила и отива в полицейския участък. Попаднала на млад полицай, който бил много любезен и ѝ помогнал да съобщи за престъплението. Първото нещо, което полицаят ѝ казал, било: "Х, какво се случва? Ти си дете на наш колега!"
"Той винаги отделяше време да ме изслуша, когато отивах в полицейския участък".*

Жертва с психосоциални увреждания, "Гласове за справедливост", "Жертви на престъпления с увреждания в България" (2022 г.)

Полицията трябва също така да предоставя информация за това как да се получи достъп до служби за подкрепа, правна помощ, разяснения за правата на жертвите, съдебните производства и начините за получаване на подкрепа и защита. Това трябва да включва насочване към служби за подкрепа на жертвите или, когато е уместно, към специализирани служби за подкрепа.

[За повече информация относно услугите за подкрепа на жертвите, вижте [Глава 8](#)]

Идентифициране на пречките

Полицията трябва да събира предварителни лични данни и информация за престъплението и жертвата, включително за установяване на пречките в наказателното производство. Никои не е задължен да обсъжда или разкрива, ако има увреждане. Вместо това фокусът трябва да се постави върху пречките, които лицето с увреждания среща при достъпа си до полиция, участието си в разследването и присъствието на съдебното заседание.

[За по-подробна информация относно пречките, с които се сблъскват жертвите с увреждания, вж. [глава 3](#)]

Индивидуална оценка

Полицията може да инициира или да участва в извършването на индивидуална оценка в съответствие с Директивата за правата на жертвите, и по-специално да определи необходимите процесуални мерки в наказателното производство и как те ще бъдат финансирани и приложени. Мултидисциплинарният подход към индивидуалната оценка ще бъде нужен за определянето на цялата подкрепа и приспособления. Той може да включва участието и приноса на службата за подкрепа на жертвите, социалната работа и други специалисти, лице, което оказва подкрепа или настойник, членове на семейството, доверено лице и експерти по комуникация.

Оценката трябва да се извърши в диалог с жертвата и ако е необходимо, да се използва подкрепено вземане на решения и посредник или фасилитатор на комуникацията. Тези роли могат да се изпълняват от професионалисти, членове на семейството или настойници, но трябва да са със съгласието на жертвата с увреждане.

[За повече информация относно индивидуалната оценка вижте [глава 5](#)]

[За повече информация относно подкрепеното вземане на решения вижте [глава 4](#)]

[За повече информация относно мултидисциплинарния подход в подкрепа на жертвите с увреждания вижте [глава 7](#)]

Процедурни улеснения

В етапа на разследването и съдебния процес полицейските и съдебните служители следва да подкрепят прилагането на процедурни улеснения, за да се гарантира, че жертвите с увреждания могат да общуват с адвокат, както и с прокурора и съдията. В

координация със социалните работници и водещите на случаи съдебните служители трябва да гарантират наличието на посредници и други специалисти, които улесняват комуникацията с жертвите с увреждания. Когато разпита на жертвата се осъществява от разледващ полицей, разпита трябва да се планира предварително, за да се гарантира подходяща среда и комуникация.

[За повече информация относно процедурните устройства а за ефективна комуникация вижте [глава 4](#)]

Прокурори и съдии

На етапа на разследването, досъдебното производство и съдебния процес прокурорите и съдиите са длъжни да гарантират правата на участие на жертвите с увреждания. На първо място те трябва да гарантират, че е осъществен и при необходимост актуализиран процес на индивидуална оценка, за да се установят пречките в наказателното производство и начините за тяхното преодоляване. Те трябва да гарантират, че установените процесуални улеснения са приети от жертвата. Улесненията могат да приемат различни форми и да изискват корекции относно: начина на водене на делото; начина на провеждане на изслушванията и разпитите; начина на насрочване на изслушванията; и начина на използване на помещения, съоръжения и оборудване.

Те трябва също така да признават професионалистите и другите лица, които имат роля в улесняването на комуникацията с жертвите с увреждания. Това може да включва членове на семейството, настойници, социални работници и лица, оказващи подкрепа на жертвите, но това трябва да е лице, на което жертвата има доверие Съдът може да реши, че е необходимо улесняване на комуникацията, като това може да се осъществи лично или чрез видеовръзка. Когато жертвата има настойник, той не може да действа или да говори от името на жертвата с увреждане. Комуникацията трябва да се поддържа със самата жертва, дори ако се изисква улесняване от трето лице или устройство. По всяко време всички страни трябва да гарантират, че желанията на настойника не заместват волята и предпочитанията на жертвата. Трябва да се вземат всички необходими мерки, за да се гарантира, че жертвата е подкрепена да изрази своята воля и предпочитания.

Интересното за мен беше, че по време на цялата досъдебна фаза жертвата не беше разпитана, нито дори в качеството на свидетел, нито пък беше лично информирана за някакви права. Информацията за правата беше дадена по стандартния начин чрез уведомление, адресирано до неговия настойник, който беше лице без никаква емоционална или каквато и да е друга връзка с човека, това беше служител на дома за социални грижи, в който жертвата е пребивавала, следователно той не беше заинтересован по никакъв начин... формално беше отбелязано, че някой е бил информиран, но имаше достатъчно информация, че това лице не е било в никакъв контакт с жертвата.

Интервю със съдия, "Гласове за правосъдие", "Жертви на престъпления с увреждания в България" (2022 г.), стр. 29

Съобщаването на решенията, взети по време на наказателния процес, е особено важно. Това включва и дали е взето решение за наказателно преследване или не, както и окончателната присъда по време на съдебния процес. Съществуват различни примери за това как съдиите и съдилищата съобщават решенията, например чрез съдии, които пишат решения на разбираем език.³⁰ Разработването на резюмета на достъпен език в края на съдебния процес, улеснява разбирането на случилото се по време на производството.³¹ Друга практика, която подпомага разбирането и комуникацията, е организирането на отпуснащи интервюта веднага след разпита, за да се обясни какво ще се случи по-нататък в наказателното производство.³²

Адвокати

Адвокатите могат да представляват жертви с увреждания. Това може да зависи от наличието на правна помощ, от начина, по който жертвата с увреждания желае да участва, и от нейната официална роля в производството. Адвокатът или друг специалист трябва да информира жертвите за това как да получат достъп до правна помощ. Адвокатът следва да действа за защита на правата на жертвата по време на цялото наказателно производство и да гарантира, че задълженията на системата на наказателното правосъдие, определени в Директивата за правата на жертвите и Конвенцията за правата на хората с увреждания, се спазват. Адвокатът може да бъде от голямо значение, за това да гарантира, че жертвата с увреждания е напълно информирана и разбира производството и какво се изисква и се очаква от нея в определената ѝ роля, независимо дали като свидетел или като страна в производството.

Адвокатите трябва да действат по указания на жертвата с увреждания. На практика това може да включва работа с посредник или помощник в общуването. Когато има настойник и комуникацията се осъществява чрез него, трябва да се зачита дееспособността на лицето с увреждане. За тази цел адвокатите трябва да разберат ситуацията на своя клиент, включително отношенията между жертвата и нейните настойници, предпочитаните от нея средства за комуникация и мрежата ѝ за подкрепа. Адвокатът трябва преди всичко да подкрепя изразяването и да следва волята и предпочитанията на своите клиенти. Сред различните практически стъпки, които специалистите са предложили за адвокатите:

- Сътрудничество със социалните работници и службите за подкрепа на жертвите, за да определи и предостави необходимата подкрепа. Адвокатите могат да участват в индивидуалната оценка.

---

³⁰ Вижте например в Обединеното кралство: Jack (A Child : care and placement orders) [2018] EWFC B12; Dorset Council v A (Residential Placement: Lack of Resources) [2019] EWFC 62 (10 октомври 2019 г.) <<https://www.bailii.org/ew/cases/EWFC/OJ/2018/B12.html>>.

³¹ Такъв е случаят в Австралия: Victoria Legal Aid, "Submission to the Office of the High Commissioner for Human Rights: Член 13 - Достъп до правосъдие, Конвенция за правата на хората с увреждания" (10 май 2017 г.) <<https://www.legalaid.vic.gov.au/sites/default/files/vla/vla-submission-to-the-office-of-the-high-commissioner-for-human-rights-article-13.docx>>.

³² Вж. "Процедурния правилник и правилата за доказване" на Международния наказателен съд <<https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Rules-of-Procedure-and-Evidence.pdf>>.

- Да се увери, че процесуалните улеснения са определени със съгласието на жертвата и се прилагат правилно по време на съдебното производство, така че жертвата да може да участва.
- Подпомагане на жертвата да разбере различните етапи на наказателното производство и ролята си на всеки етап, така че жертвата да е запозната със съдебната зала и различните роли в съда, да знае как да се подготви да даде показания, как да поиска необходимата подкрепа или да информира съда, ако се нуждае от процесуални улеснения. Това вероятно ще включва тясно сътрудничество със службите за подкрепа на жертвите или със социален работник, семейството или настойниците.
- Информирайте жертвата за всички решения, взети по нейния случай, и за начина, по който жертвата може да оспори решенията своевременно.
- Когато жертвата има настойник, адвокатът винаги трябва да зачита правоспособността на жертвата и да следва указанията на своя клиент, жертвата. Когато е необходимо, адвокатът трябва да осигури улесняване на комуникацията, за да се гарантира ефективна комуникация.
- Информирайте жертвата за окончателната присъда и за всички последици, които тя има за нея.

07

Професионалисти в областта на социалната работа и мултидисциплинарни екипи - роли и отговорности

В проекта "Гласове за правосъдие" сериозното отсъствие на хора с увреждания, които да упражняват правата си на участие като жертви и свидетели в съдебната система в държавите, членки на Европейския съюз, беше описано като "празно пространство". Социалните работници, настойниците и другите лица, които работят с хора с увреждания или са в контакт с тях, имат професионалната отговорност да подкрепят жертвите на престъпления с увреждания да разберат правата си и да участват в съдебната система, да отворят "празното пространство", така че жертвите с увреждания да бъдат видими и активни. По този начин професионалистите могат потенциално да променят опита на жертвите на престъпления с увреждания, като им гарантират, че те разполагат със знанията и подкрепата, от които се нуждаят, за да съобщят за престъпление, да отговорят на въпросите, да разберат процеса на разследване и да присъстват и участват в съдебно заседание и процес.

Жертвите с интелектуални или психосоциални увреждания намират начин. Мисля, или поне моят опит показва, че винаги се съветват. Това означава, че социалните служби играят огромна роля. Социални работници от социалните служби ни се обаждат и казват: "Тук имам клиент..." Понякога социалният работник идва първо да се консултира с нас, да види как работи нашата организация, или дори се обажда, за да провери информацията. И след това лицето ще дойде само, защото смисълът е да се говори директно с лицето, ако това е възможно. Защото в много случаи човекът с увреждане контактува с тези помощници, но те не разполагат с цялата информация.

Интервю с адвокат, Voices for Justice, "Victims of crime with disabilities in Czechia" (2022 г.), стр. 39

Идентифициране на престъпления

Тя никога не си е помисляла да събщи за случващото се в полицията. [...] никога не си е представяла, че това е някакъв вид престъпление, "не знаех, че това е нещо, за което трябва да събщи". Освен това не знаела как да го докаже и се страхувала, че могат да я нарекат "проститутка", "луда", "стигмата, нали разбирате".

Интервю с лице с психосоциално увреждане, което е било жертва на сексуално насилие "Жертви на престъпления с увреждания в България" (2022 г.)

Социалните работници, лицата, полагащи грижи, и други лица, които редовно контактуват с хора с увреждания, могат първи да забележат, че е извършено

престъпление. Това може да се дължи на очевидна вреда, например физическо нараняване на лицето или имуществена вреда. Необичайно или хаотично поведение, необясним страх или нервност също могат да бъдат признаци, че нещо не е наред и че лицето може да е жертва на престъпление.

Жертва с увреждане може да се обърне първо към настойник или социален работник с оплакване или притеснение за претърпяна вреда. Някои лица с увреждания зависят от други лица, които се грижат за тях, и имат малко власт над собствения си живот, независимо дали са в институцията или в домашна среда. Те може да не осъзнават, че са жертва на престъпление, за което могат да съобщят, или да се нуждаят от съвет как да съобщят за предполагаемото престъпление. Професионалистите в областта на социалната работа и други лица имат задължението да гарантират, че хората с увреждания са в безопасност и получават подкрепа. Възможно е те да имат и законово задължение да докладват за предполагаеми престъпления. Когато случаят е такъв, това трябва да става по указание на лицето с увреждане и с пълното му познаване и разбиране на ситуацията.

Престъпност в институциите

Престъпленията, извършени при закрити врати, са особено трудни за установяване и разследване. Институциите за хора с увреждания често функционират като изолирани, отделни единици в обществото. Те могат да бъдат трудни за достъп и наблюдение от страна на професионалистите и невъзможни за напускане от страна на обитателите. Изследване на проекта "Гласове за правосъдие" установи недостатъците при докладването, разрешаването и разглеждането на престъпления в институциите. Злоупотребите, насилието, кражбите и други престъпления често се омаловажават или не се възприемат като достатъчнозначими, за да бъдат докладвани от персонала и обитателите. Жертвите с увреждания често не са информирани за правата си и не получават подкрепа, за отстояването им. Освен това процедурите не са ясни, съобщаването на престъпление може да отнеме много време, жертвите могат да изпитат отмъщение от страна на извършителите или да бъдат сплашени да не подават сигнал. Институциите могат да предпочетат да решат ситуацията като вътрешен проблем, вместо да започнат разследване. Повечето случаи на предполагаеми престъпления в институциите не достигат до компетентните органи.

Мултидисциплинарна работа в системата на наказателното правосъдие

За хората с увреждания, които са жертви на престъпления, сътрудничеството между социалните работници, службите за подкрепа на жертвите и юристите е от съществено значение. И трите професии играят важна роля в подпомагането и защитата на лица в уязвимо положение, но те също така предоставят много различен опит с различни цели. Социалната работа се фокусира предимно върху разрешаването на причините и последиците от проблемите на хората. В същото време професионалистите в областта на правото се фокусират върху разрешаването на социални конфликти и постигането на справедливост, а подкрепата за жертвите улеснява и дава възможност на жертвите да получат достъп до правосъдие, като същевременно свежда до минимум по-нататъшните вреди.

Сътрудничеството между социални работници, правни експерти и лица, оказващи подкрепа на жертвите, е важно за по-доброто разбиране на положението на жертвите на престъпления и за управлението на съдебния процес. Това сътрудничество може да допринесе значително за защитата на жертвите, да ги подкрепи в съдебното производство и да помогне за намаляване на последиците от престъпните деяния.

Предвид броя и степента на пречките и предизвикателствата, с които се сблъскват жертвите с увреждания при достъпа до правосъдие, описани в [глава 3](#), е особено важно да се възприеме мултидисциплинарен подход при оценката и предоставянето на подкрепа. Това може да включва създаването на мултидисциплинарен екип, включващ взаимовръзка, координация и съвместна работа на експерти от различни области. Чрез мултидисциплинарната работа различните експерти обменят знания, информация, ресурси и гледни точки за решаване на специфични и сложни проблеми. Успешната мултидисциплинарна работа се характеризира с това, че експертите поемат различни роли и съответната отговорност за своята област и задачи. За да работи ефективно, мултидисциплинарният екип се нуждае от ясна координация и ръководство. Трябва да има един човек, с когото жертвата винаги може да се свърже и който да отговаря за това да се събере правилният екип с необходимия опит и правомощия.

Диаграма: Елементи на мултидисциплинарната екипна работа

- Знания за законодателството и човешките права
- Знания за правните процедури
- Знания за ролите на експертите в съдебните процедури

Мултидисциплинарният подход трябва да гарантира, че волята и предпочитанията на лицето се зачитат, като по този начин ефективно се помага за преодоляване на дисбаланса на силите, който съществува в съдебната система и често се усеща твърде остро от жертвите на престъпления. Подкрепата трябва да бъде определена и предоставена в диалог с жертвата и по нейни указания.

Свързване с експерти и специализирани услуги

Съществува набор от специализирани служби и експерти, които могат да бъдат източник на информация и да допринесат за мултидисциплинарния подход, включително:

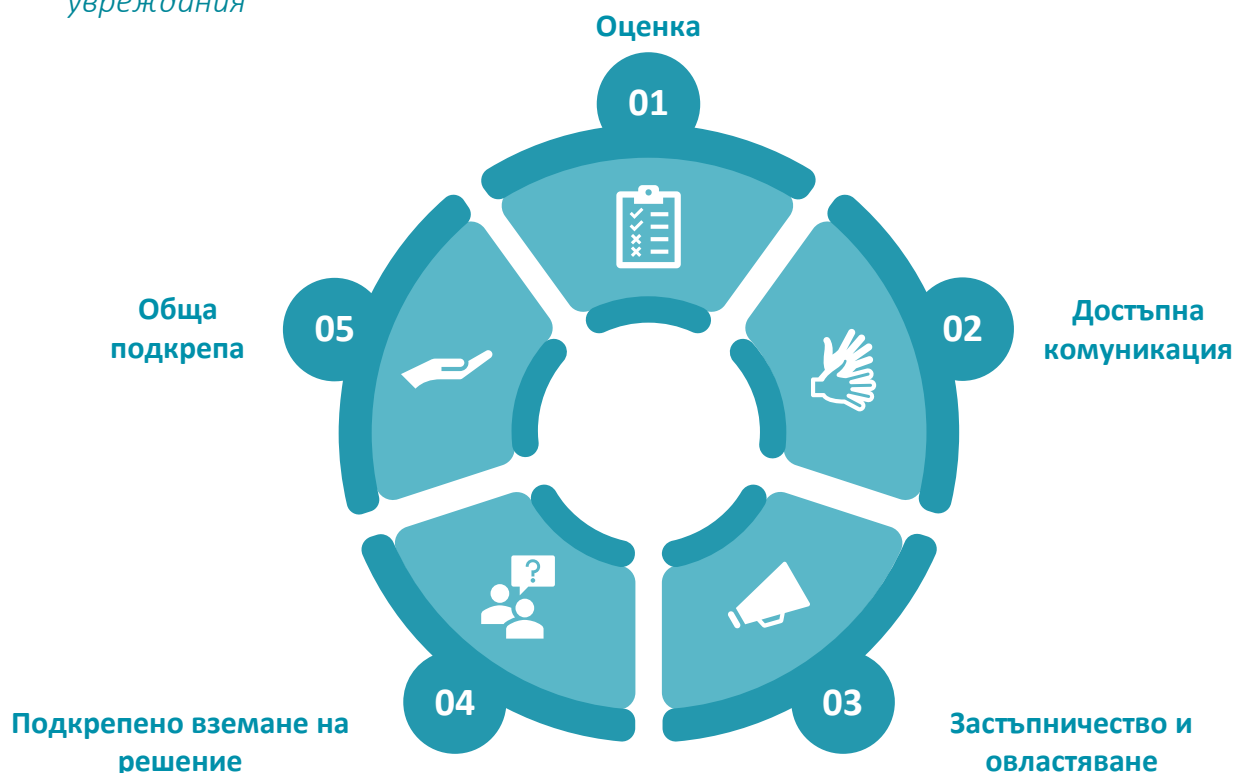
- Услуги за подкрепа на жертвите;
- Специализирани услуги за подкрепа на жертви - например за жертви на престъпления от омраза, трафик на хора и насилие, основано на пола;
- Специализирани адвокати или правни услуги (включително безплатна или достъпна правна помощ и представителство);
- Посредници в областта на правосъдието и специалисти по комуникация, които могат да улеснят и утвърдят комуникацията с жертвите с увреждания;
- Общи услуги за подкрепа на хора с увреждания;
- Групи и организации за самозастъпничество или подкрепа от връстници.

Рамка за оценяване и предоставяне на подкрепа

Индивидуалната оценка е основа за идентифициране и въвеждане на необходимите мерки, за да може жертвата с увреждания да получи достъп до правосъдие. Въпреки това на практика, индивидуалните оценки често не се извършват систематично или последователно. Този раздел има за цел да предостави рамка и насоки за това как да се подходи към индивидуалната оценка. Това включва как да се идентифицират пречките, как да се прецени каква индивидуална подкрепа и приспособления са необходими и как да се въведат. Приносът на социалните работници към този процес може да бъде:

- да помогнат да се гарантира, че жертвите с увреждания разбират значението на оценката. Това може да включва работа със службите за подкрепа на жертвите и/или правни специалисти, включително правоприлагащите органи;
- да информират съответните органи, включително правоприлагащите органи и съдилищата, за значението на индивидуалната оценка за определяне на начините за премахване на пречките пред правосъдието, какви процедурни улеснения са необходими и каква подкрепа може да е необходима. Това е важен начин, по който органите могат да изпълнят законовото си задължение да осигурят достъп до правосъдие на жертвите с увреждания;
- да насърчават и улесняват мултидисциплинарния подход, който може да гарантира, че индивидуалните обстоятелства на жертвата с увреждане се разглеждат цялостно и се изпълняват през целия процес на системата на наказателното правосъдие. В различните етапи на процеса може да е необходима различна експертиза и мултидисциплинарният подход ще помогне да се отговори на променящите се нужди на отделните жертви и на променящите се изисквания на конкретния етап от процеса на правораздаване.

Диаграма: Рамка за оценка и предоставяне на подкрепа на жертви с увреждания

Горната рамка илюстрира видовете подкрепа, необходими за жертвите с увреждания, с цел жертвите да участват и да имат право на глас в съдебната система.

Отговорността за оценката, достъпа и координацията на подкрепата е различна и зависи от националния контекст. Социалните работници, които са в контакт с лица с увреждания, особено тези, които имат професионални отношения с жертва с увреждане, ще играят решаваща роля във всички аспекти на индивидуалната оценка и предоставянето на подкрепа.

Оценка

Социалните работници имат роля да гарантират, че индивидуалната оценка в системата на правосъдието се извършва по професионален и мултидисциплинарен начин. Те могат да определят необходимия експертен опит, да съберат и координират мултидисциплинарен екип за подкрепа.

[За повече подробности относно индивидуалната оценка в съдебната система вижте глава 5]

Достъпна комуникация

Социалните работници могат да бъдат първите специалисти, с които жертвата с увреждания разговаря или информира за причинена вреда или възможно престъпление. След това социалните работници могат да информират жертвите за техните права, да ги насочат към служби за подкрепа на жертвите и специализирани служби, както и да предоставят пряка подкрепа за подаване на сигнал за престъпление.

[За повече подробности относно достъпната информация и ефективната комуникация вижте стр. 17]

Застъпничество и овластяване

Професионалното обучение и ценностите на социалната работа подчертават човешките права на хората, които могат да се окажат маргинализирани или неприемани сериозно поради увреждане, наред с други фактори. Социалните работници могат да играят роля в информирането на хората за техните права, така че те да са по-способни да изискват и представляват собствените си интереси. Това включва и информиране на лицата, с които жертвите контактуват, за тяхното задължение да гарантират правата на жертвите с увреждания. Това би включвало службите за подкрепа, адвокатите, юристите и правоприлагащите органи.

Подкрепено вземане на решения

Подкрепеното вземане на решения е изключително важен инструмент и опит, който социалните работници могат да използват, за да гарантират, че правната дееспособност на хората с увреждания се спазва и че хората с увреждания са в състояние да вземат собствени решения в рамките на съдебния процес.

[**За повече подробности относно подкрепеното вземане на решения, вижте стр. 22**]

Обща подкрепа

Жертвите на престъпления понесат вреди, включително физически, психически или емоционални, както и икономически загуби. Това може да представлява тежко бреме за хората с увреждания, които нямат социална власт (особено тези, които живеят в институции) и които не разполагат с финансови и други ресурси. Освен това негативните преживявания и продължителните наказателни производства също могат да се отразят на тяхното здраве и цялостно състояние. Социалната работа трябва да осигури подкрепа преди, по време и след производството. Макар и въздействащо, наказателното производство представлява само малка част от живота на дадено лице, социалните работници трябва да се ангажират и с намаляване на последиците от престъплението и предотвратяване на бъдещи рискове.

08 Услуги за подкрепа на жертвите - роли и отговорности

Сложността и формалността на системата за наказателно правосъдие означават, че услугите за подкрепа на жертвите са от решаващо значение за подпомагане на жертвите да се ориентират в процеса на правосъдие и да се чуе техният глас. Службите за подкрепа на жертвите на престъпления също така разполагат с конкретни експертни познания за травмата и въздействието на престъплението върху индивида и могат да предоставят практическа и деликатна подкрепа, за да позволят на жертвата да се справи по-добре.

Въпреки това, националното проучване по проект „Гласове за правосъдие“, откри твърде малко примери за ефективна подкрепа на жертви с увреждания предоставена от службите за подкрепа на жертви. В случаите, в които е била предоставена подкрепа, тя се е дължала по-скоро на знанията и действията на конкретно лице, отколкото на наличието на достъпна и професионална услуга за жертви с увреждания. Възможно е да има специализирани услуги за жертви на конкретни престъпления, като например трафик на хора, престъпления от омраза и насилие, основано на пола. Често обаче те също не са достатъчно подготвени, за да подкрепят специфичните обстоятелства на жертвите с увреждания. Както съобщава служител на службата за подкрепа на жертви на престъпления в Чехия:

Жените с интелектуални или психосоциални увреждания не се обръщат към нас. Може да се каже, че са много малко. И ние може да се чудим защо. Защо те дори не могат да стигнат до тази консултантска услуга. Или това определено е стимул и за нас. За нас тогава въпросът е доколко ще можем да предоставим услугата по начин, който да я направи добре достъпна. Сега си мисля, че за клиент с увредено зрение има доста добър начин да се справим с него. Но при интелектуално или психосоциално увреждане не бих знаел как да постъпя. Трябва да призная, че услугата не е толкова достъпна...

"Гласове за правосъдие", "Жертви на престъпления с увреждания в Чехия" (2022 г.), стр. 45

В стремежа си да създаде подход към правосъдието, който да е в по-голяма степен ориентиран към жертвите, Директивата на Европейския съюз за правата на жертвите отрежда централна роля и задължения на службите за подкрепа на жертвите. Тези роли са подробно описани в членове 8 и 9 от Директивата като право на достъп до служби за подкрепа на жертвите и право на получаване на подкрепа от службите за подкрепа на жертвите и, както при всички права съдържащи се в Директивата, това включва и жертвите с увреждания:

- безплатни и поверителни услуги за подкрепа, както и специализирани услуги за подкрепа, които са " действащи в интерес на жертвите, преди и по време на наказателното производство, както и в рамките на подходящ срок след приключване на наказателното производство" (член 8, параграф 1);
- достъпът до услуги за подкрепа на жертвите не зависи от това дали жертвата е подала официална жалба до властите;
- услугите за подкрепа трябва да включват най-малко следното:
  - информация за правата им като жертви;
  - как да получат достъп до схеми за обезщетение;
  - информация за ролята им в наказателното производство, включително подготовка за участие в съдебен процес;
  - информация за специализирани услуги за подкрепа и, когато е уместно, насочване към тях;
  - емоционална и/или психологическа подкрепа;
  - съвети относно рисковете и превенцията на вторична и повторна виктимизация.

Настоящата глава има за цел да даде насоки за конкретната роля, която службите за подкрепа на жертвите трябва и могат да играят за жертвите с увреждания, и, във връзка с предходните глави, за това как да се предоставя подкрепа и помощ на жертвите с увреждания.

Осигуряване на достъпна подкрепа и информация

Службите за подкрепа на жертвите могат да бъдат първият или ранният контакт на жертвата с увреждания. Ето защо е изключително важно службите за подкрепа да са достъпни и да могат да предоставят необходимата подкрепа. Това вероятно ще включва други професионалисти и доставчици на услуги; може да включва и членове на семейството, приятели и други лица, които са в контакт с лица с увреждания.

Жертвите с увреждания се сблъскват с редица пречки, когато се опитват да получат достъп до услуги за подкрепа като цяло и до съдебната система в частност. Следните бариери са посочени в Международните принципи и насоки на ООН за достъп до правосъдие за хора с увреждания, 2020 г:

- ограничения върху упражняването на дееспособността;
- липса на физически достъп до правосъдни институции, като съдилища и полицейски участъци;
- липса на достъпен транспорт до и от тези обекти;
- пречки при достъпа до правна помощ и представителство;
- липса на информация в достъпни формати;
- патерналистични или негативни нагласи, поставящи под въпрос възможностите на хората с увреждания да участват във всички етапи на правораздаването;

- липсата на обучение за професионалистите, работещи в областта на правосъдието.

[За повече информация относно пречките, с които се сблъскват жертвите с увреждания, и примери за техния опит, вижте [глава 3](#)]

При преодоляването на тези пречки ролята на подкрепата за жертвите включва:

- Емоционална и/или психологическа подкрепа, която зависи от ефективната двупосочна комуникация с жертвите с увреждания;
- Достъпна информация за техните права и съдебната система, например лесно четиво, разбираем език, аудио, брайл и жестомимичен език. Ако не е наличен подходящ достъпен формат, службата за подкрепа на жертвите може да работи със социални работници, експерти по комуникация, членове на семейството, организации за услуги за хора с увреждания и самозастъпници, за да общуват с жертвите.

[За повече информация вижте [глава 4](#) "Как да предоставим достъпна информация и ефективна комуникация на жертвите с увреждания"]

Извършване на индивидуална оценка

Службите за подкрепа на жертвите могат да извършат индивидуална оценка като част от собствения си процес, за да определят нуждите на отделната жертва и да осигурят подходяща подкрепа. Такава индивидуална оценка може да бъде извършена и като част от задълженията, определени в Директивата за правата на жертвите съгласно членове 22 и 23, за оценка на, но не само, нуждите от защита на жертвата в процеса на наказателно правосъдие.

На практика за жертва с увреждане индивидуалната оценка е безценен процес за установяване на пречките и каква подкрепа и процедурни приспособления са необходими, за да се осигури достъп до услугата за подкрепа на жертви и до съдебната система. За службите за подкрепа на жертвите и за органите на правосъдието индивидуалната оценка е важен инструмент, който им помага да се уверят, че знаят какво да въведат, за да могат да изпълнят законовите си задължения към жертвите с увреждания.

[За повече информация относно индивидуалната оценка, защо е важна и как да се извърши, вижте [глава 5](#)]

Принос към мултидисциплинарния подход

Мултидисциплинарният подход е от решаващо значение за жертвите с увреждания, чиито житейски обстоятелства, нужди и пречки често са сложни. Службите за подкрепа на жертвите и специализираните служби за подкрепа на жертвите могат да бъдат част от мултидисциплинарен екип или подход при работа с жертва с увреждания. Службите за подкрепа на жертвите могат да инициират и/или координират мултидисциплинарен екип, но това зависи от мандата на специалистите в системата на наказателното правосъдие. Специалистът, работещ в подкрепа на жертвите може също така да действа като основен контакт за жертвата, когато тя участва в системата на правосъдието.

[За повече информация вижте [глава 7](#) за социалната работа и мултидисциплинарните екипи]

Улесняване на достъпа до процесуални улеснения

Службите за подкрепа на жертвите могат да действат като посредник, работейки с жертви с увреждания и професионалисти от съдебната система. Фокусът е върху осигуряването на правилно разбиране на пречките пред достъпа със съответните отговорни органи, както и върху предоставянето на процедурни улеснения и индивидуална подкрепа . Това може да включва правоприлагащи органи, адвокати, прокурори, съдебни служители и съдии. По подобен начин подкрепата за жертвите може да работи в тясно сътрудничество с правни специалисти и длъжностни лица, за да подпомогне начините за предоставяне на необходимата подкрепа и нейното преразглеждане, така че подкрепата да бъде навременна и съобразена с етапа на наказателния процес и производството, както и с конкретните нужди на лицето и пречките.

Оказах подкрепа на клиент с интелектуални затруднения, който беше жертва на продължителна финансова злоупотреба, а по-късно дори на отвлечане и лишаване от свобода. Знаех, че тя ще се нуждае от деликатен подход, затова предварително информирах полицията. Казаха ми, че трябва да докладваме за случая в районното управление. Предварително помолих да ни бъде назначен съпричастен полицейски служител. Полицейският служител беше наистина добър - не прояви никакво недоверие към жертвата, разпита я по начин, който я успокои, правеше почивки.

Работник в подкрепа на жертвите, Voices for Justice, "Victims of crime with disabilities in Czechia" (2022 r.), стр. 45

Тази роля на посредник може да бъде от решаващо значение за осигуряване на достъп до правосъдие на жертвите с увреждания и за подпомагане на съответните органи при изпълнение на задължението им да зачитат правата на жертвите с увреждания за достъп до правосъдие.

[За повече информация относно процедурните приспособления и подкрепеното вземане на решения в [Глава 4](#)]

09 Други ресурси - къде да намерите помощ и съдействие

Специфична информация за страната – България

Следва да отбележим, че в България липсват организации, със специфичен предмет на дейност, насочен към оказване на подкрепа на хора с увреждания, станали жертва на престъпления. Все пак, много организации в рамките на своята дейност оказват такава подкрепа или определен аспект от нея. В настоящия раздел посочваме информация за някои от тези организации, неизчерпателно.

- Глобална инициатива в психиатрията е организация, която развива широка дейност в подкрепа на хора с психо-социални проблеми.

<http://equalrights.gip-sofia.org/>

През последните три години Глобална инициатива в психиатрията - София, в рамките на проекта „Ex iure ad iustitiam (от правото към справедливостта); принципи за справедлив съдебен процес за хора с увреждания“, разработи два инструмента за подкрепа на достъпа до правосъдие на хора с увреждания. Единият инструмент, наречен "Матрица за оценка на социалното функциониране" оценява начина по който човек се справя в различни житейски роли, а другия представлява Оценка на нуждата от подкрепа в рамките на съдебното производство, който се фокусира върху различните улеснения, които трябва да се предоставят на конкретния човек в рамките на конкретното производство, за да може да се гарантира правото му на ефективен достъп до правосъдие.

В рамките на проекта организацията разработи и обучителен наръчник за различни заинтересовани страни, който може да послужи за повишаване на капацитета им за включване на хора с увреждания в съдебни процеси, както и адаптиране на процеса към нуждите на хората с увреждания, когато се налага. За онези, които проявят интерес към инструментите и темите за правата на хората с увреждания, организацията е развила и обучителна програма.

Услуги за подкрепа, свързани с конкретни престъпления (например насилие, основано на пола, трафик на хора, престъпления от омраза). В България най-цялостно развитата мрежа за подкрепа на жертви е тази, насочена към защита на пострадали от основано на пола насилие, вкл. трафик на хора. Голяма част от организациите, които предоставят комплексна подкрепа на хората, станали жертви на този тип насилие/престъпления, оказват подкрепа и на хора с увреждания, станали жертва на този тип насилие или престъпление. Макар да нямат целенасочени програми специално фокусирани върху хора с увреждания, на този вид организации може да се разчита, че ще окажат комплексна подкрепа, включително във връзка с участие в наказателно производство. По-долу посочваме (неизчерпателно) някои от тези организации:

- „SOS – семейства в риск“ – гр. Варна

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100066762823576>

Организацията подпомага жертви на базирано на пола насилие, включително трафик. Предлага психологическа, социална, правна подкрепа. Настаняване в кризисни центрове и специализирани услуги за жертви на трафик. Подготовка, асистенция и подкрепа в периода на участие в наказателния процес. Съдействие при освителстване от ТЕЛК и насочване към социални услуги за хора с увреждания.

- Организацията е част и от **Алианс за защита на базирано на пола насилие**.

<https://www.alliancedv.org/>

Сдружение "Алианс за защита от насилие, основано на пола" е мащабна мрежа, активно работеща за защита и превенция срещу домашно насилие и насилието, основано на пола. Алиансът е създаден през септември 2008 г. и в него членуват 11 неправителствени организации от цялата страна с доказани опит и експертиза в тази сфера.

Организации за правата на хората с увреждания и правата на човека

- **Български хелзинкиски комитет**: <https://www.bghelsinki.org/>

Правозащитна организация, с широк фокус върху защитата на правата на хора от уязвими групи. Делата, които води имат стратегически характер. Освен това, организацията изготвя анализи, извършва мониторинг на институции от затворен характер, застъпва се за промени, свързани с подобряване на положението на уязвими групи, включително хора с увреждания. Работи за цялостна реформа на системата на запрещението.

- **„Независима експертна мрежа – НИЕ“**: <http://nie.expert/>

Правозащитна организация, с дейност в областта на защита на правата на хората с увреждания, по-специално хора с различни форми на психо-социални затруднения. Организацията обединява експерти в областта на правото, социалната работа и психологията. Води основно стратегически дела, изготвя анализи и становища по различни въпроси, свързани с правата на посочената група. По различни казуси и проекти работи в партньорство с други организации.

Регионални центрове за правна помощ

Към повечето адвокатски колегии в страната са създадени Регионални центрове за консултиране, които предоставят безплатна правна помощ на уязвими групи от хора, в това число социално слаби хора и семейства, хора, настанени в специализирани социални услуги.

За София: <https://www.sak-sas.bg/bg/a/regional-consultations-center>;

За Велико Търново: <https://www.facebook.com/rck.vtak/>

За Кърджали: <https://kak.vas.bg/bg/c/regionalen-tsentra-za-konsultirane>

За Хасково: <http://hslaw.bg/eventsc/91/REGIONALEN-TzENTAR-ZA-KONSULTIRANE>

За Варна: <https://www.varnalaw.org/news/DetailedNews.aspx?IdNews=154>

Горният списък не е изчерпателен. За региона, който ви интересува може да потърсите в интернет, като използвате ключова фраза „Регионален център за консултиране”.

Гласове за правосъдие

сички материали по проекта, включително записите от конференциите, са достъпни на адрес:

<https://validity.ngo/projects-2/voices-for-justice/>.

Национални доклади

Всички национални доклади са на разположение на английски език, на националния език и на английски език Easy-to-Read:

България	Жертви на престъпления с увреждания в България https://validity.ngo/wp-content/uploads/2022/04/National-finding-report-Bulgaria-en-220426-1.pdf
Хърватия	Жертви на престъпления с увреждания в Хърватия https://validity.ngo/wp-content/uploads/2022/04/National-finding-report-Croatia-en-220421.pdf
Чехия	Жертви на престъпления с увреждания в Чехия https://validity.ngo/wp-content/uploads/2022/04/National-finding-report-CZ-en-2-220422.pdf
Литва	Жертви на престъпления с увреждания в Литва https://validity.ngo/wp-content/uploads/2022/04/National-finding-report-litvan-en-2-220426-1.pdf
Румъния	Жертви на престъпления с увреждания в Румъния https://validity.ngo/wp-content/uploads/2022/04/National-finding-report-Romania-en-220427.pdf
Словакия	Жертви на престъпления с увреждания в Словакия https://validity.ngo/wp-content/uploads/2022/04/National-finding-report-Slovakia-en-220424.pdf
Словения	Жертви на престъпления с увреждания в Словения https://validity.ngo/wp-content/uploads/2022/04/National-finding-report-Slovenia-en-220426-1.pdf

Хуманизиране на правосъдието, 2022 г.

Международен доклад от проекта "Гласове за правосъдие:

Пълен доклад	https://validity.ngo/wp-content/uploads/2022/09/International-syntesis-report-EN-new-footnote-220907.pdf
Резюме	https://validity.ngo/wp-content/uploads/2022/06/Executive-summary-EN-FINAL_print_-220616.pdf
Лесно за четене резюме	https://validity.ngo/wp-content/uploads/2022/06/ETR-Voices-for-Justice-Executive-Summary.pdf

Проекти

Съществуват няколко европейски проекта с подходяща информация и инструменти за жертви с увреждания. Някои от тях са изброени по-долу:

BeSafe	<p>Даване на възможност на преподавателите, които обучават лица с интелектуални затруднения, да включат информацията за кибернетичното насилие в своите образователни програми и да дадат възможност на лицата с интелектуални затруднения да бъдат в безопасност онлайн. Особено актуална публикация е: "Ръководство за полицията за взаимодействие с лица с интелектуални затруднения, 2019 г." (Guide for Police on how to Interact with People with Intellectual Disabilities, 2019).</p> <p>http://besafe-project.eu/en/project/</p>
Достойнство по време на съдебен процес	<p>Подобряване на процесуалните гаранции за заподозрени лица с интелектуални и психосоциални увреждания.</p> <p>https://www.mirovni-institut.si/en/projects/impair-enhancing-procedural-rights-of-persons-with-intellectual-andor-psychiatric-impairments-in-criminal-proceedings-exploring-the-need-for-action/</p>
EStAR	<p>Подобряване на осведомеността на заинтересованите страни и ресурсите за подкрепа на жертвите на престъпления от омраза.</p> <p>https://www.osce.org/odihr/hate-crime-victim-support</p>
EVVI	<p>Оценка на жертвите, разработване на добри практики за оценка на индивидуалните жертви в съдебната система.</p> <p>http://www.justice.gouv.fr/publication/evvi_guide_en.pdf</p>

Just4All	Насърчаване на достъпа до правосъдие за хората с увреждания чрез повишаване на осведомеността на практикуващите юристи относно нуждите на хората с увреждания и разработване на обучения за практикуващи юристи по тази тема. https://www.just4all.eu
OPSIDIANET	Да се гарантира, че хората с интелектуални и психосоциални увреждания, обвинени в престъпление, могат да упражняват правата си в рамките на наказателното разследване. https://opsidianet.eu
ReJust	Към по-отзивчив подход на системата за наказателно правосъдие, ориентиран към жертвите. https://heuni.fi/-/re-just#c873af92
Stay Safe	Предотвратяване и реагиране на сексуално насилие срещу жени с увреждания. https://staysafeproject.eu
VICTORiiA	Най-добри практики в подкрепа на жертвите: Насочване, информация, индивидуална оценка. https://victim-support.eu/what-we-do/our-projects/previous/prjct-victoriia/

Организации с нестопанска цел и организации за защита на правата на човека

- Европейски форум за хората с увреждания: <https://www.edf-feph.org/>
- Европейска мрежа за независим живот (ENIL): <http://enil.eu/>
- Fair Trials: <https://www.fairtrials.org>
- Inclusion Europe: <https://www.inclusion-europe.eu>
- Психично здраве в Европа/Mental Health Europe: <https://www.mhe-sme.org>
- Фондация Validity: <https://validity.ngo>
- Victim Support Europe: <https://victim-support.eu>

Международни органи

- Европейски съд по правата на човека (ЕСПЧ): <https://echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>
- Агенция на Европейския съюз за основните права (FRA): <https://fra.europa.eu/en>

- Международна комисия на юристите:
<https://www.icj.org/>
- Служба на Върховния комисар на ООН по правата на човека:
https://www.ohchr.org/en/ohchr_homepage
- Служба на ОССЕ за демократични институции и права на човека:
<https://www.osce.org/odihr>
- Комитет на ООН за правата на хората с увреждания:
<https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crpd>
- Платформа на Европейската комисия за правата на жертвите:
https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/criminal-justice/protecting-victims-rights/victims-rights-platform_en

Международно право и насоки

- Европейски акт за достъпност (EU/2019/882):
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019L0882>
- Харта на основните права на Европейския съюз:
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012P%2FTXT>
- Стратегия на Европейския съюз за хората с увреждания за периода 2021-2030 г.:
<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8376&furtherPublish=yes>
Лесно четене: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=23598&langId=en>
- Директива на Европейския съюз за правата на жертвите (Директива 2012/29/ЕС):
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012L0029>
Информационен лист:
https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/law/eu_victims_rights_directive_factsheet_february_2017_en.pdf
- Стратегия на Европейския съюз за правата на жертвите (2020-2025 г.):
https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/criminal-justice/protecting-victims-rights/eu-strategy-victims-rights-2020-2025_en
- Конвенция на ООН за правата на хората с увреждания:
<https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>
Лесно четене:
https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/345108/easy-read-un-convention.pdf

Достъпен PDF:

https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convention_accessible_pdf.pdf

- Международни принципи и насоки на ООН за достъп до правосъдие за хора с увреждания:

https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Disability/SR_Disability/GoodPractices/Access-to-Justice-EN.pdf

Лесно четене:

https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Disability/SR_Disability/GoodPractices/Access-to-Justice-easy-en.pdf

Речник – какво означават думите

Достъпност/достъпни места

*Лесно е да се използва или да се участва в него.*³³

Принципът на достъпност има за цел "да даде възможност на хората с увреждания да живеят независимо и да участват пълноценно във всички аспекти на живота". Той включва достъп до физическата среда (физическа достъпност), както и достъп до информация и комуникации (когнитивна достъпност). (КПХУ на ООН, член 9).

Комуникация

"Комуникация" включва всякакви езици, зрительно представяне на текст, Брайлова азбука, тактилна комуникация, уголемени шрифтове, достъпни мултимедии, както и всякакви писмени, звукови, опростен език, дикторски, допълващи и алтернативни методи, средства и форми на комуникация, включително достъпни информационни и съобщителни технологии (член 2 от Конвенцията на ООН за правата на човека).

"Език" включва говоримите и знакови езици, както и всякакви други форми на неговорим език (член 2 от Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания).

Увреждане

Хората с увреждания включват лица с трайна физическа, психическа, интелектуална и сетивна недостатъчност, която при взаимодействие с обкръжаващата ги среда би могла да възпрепятства тяхното пълноценно и ефективно участие в обществото равноправно с останалите (КПХУ на ООН, член 1).

Дискриминация

*Третиране на някого по-зле от другите хора заради това, което е или откъде идва.*³⁴

"Дискриминация по признак на увреждане" означава всякакво правене на разлика, всякакви ограничения или изключения, основаващи се на увреждане, имащи за цел или последица нарушаване или отменяне на зачитането, признаването или равноправното упражняване на всички права на човека и основни свободи в политическата, икономическата, социалната, културната, гражданската или всяка друга област. Това

---

³³ Лесна за четене версия на международните принципи и насоки за достъп до правосъдие за хора с увреждания. "Да гарантираме, че хората с увреждания получават правосъдие", Раздел 6 "Какво означават думите".

https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Disability/SR_Disability/GoodPractices/Access-to-Justice-easy-en.pdf.

³⁴ Пак там.

включва всякакви форми на дискриминация, включително отказ за предоставяне на разумни улеснения (КПД на ООН, член 2).

easy-to-read или EasyRead

Лесен за четене/Easy-to-read е писмена информация, която е достъпна за хора с интелектуални и обучителни затруднения.³⁵

Директива на Европейския съюз за правата на жертвите - ДПЖ/Директивата

Директивата за правата на жертвите определя набор от задължителни права за жертвите и налага ясни задължения на държавите членки на ЕС да гарантират, че тези права са напълно достъпни на практика. С нея се установяват нови права, които гарантират, че всички жертви са "третираны с уважение, чувствителност и професионализъм, без каквато и да е дискриминация, основана на какъвто и да е признак".³⁶

Настойничество

Настойничеството е форма на заместващо вземане на решения, която обикновено се налага след съдебно производство и при която друго лице (настойникът) замества въпросното лице (наричан подопечен или недееспособен).³⁷

Посредници – комуникационни посредници

Лица, които при необходимост работят със служители на съдебната система и лица с увреждания, за да осигурят ефективна комуникация по време на съдебните производства. Те подпомагат лицата с увреждания да разбират и да правят информиран избор, като се уверяват, че нещата се обясняват и се говори за тях по начин, който те могат да разберат, и че се осигуряват подходящи условия и подкрепа. Посредниците са неутрални и не говорят от името на хората с увреждания или на съдебната система, нито пък ръководят или влияят върху решенията или резултатите.³⁸

---

³⁵ Just4All Глосар за правата на хората с увреждания <https://78dde82f-f3fc-4414-a854-627948964997.filesusr.com/ugd/e65341_3c2fe2e3929e4809bf1c8b0a851e9b33.docx?dn=Glossary%20on%20Rights%20of%20Persons%20with%20Disab>.

³⁶ Директива на Европейския съюз за правата на жертвите (Директива 2012/29/ЕС) <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012L0029>>.

³⁷ Динерщайн, Робърт Д. "Прилагане на правната дееспособност съгласно член 12 от Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания: Трудният път от настойничество до подкрепено вземане на решения. 'Human Rights Brief 19, no. 2 (2012), pp 8-12 <<https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1816&context=hrbrief>>.

³⁸ Принципи на ООН за достъп до правосъдие, стр. 9 <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Disability/SR_Disability/GoodPractices/Access-to-Justice-EN.pdf>.

Правосъдие

*Правилата и законите, които означават, че хората се държат по начин, който е справедлив и равен за всички.*³⁹

Правоспособност и дееспособност

*Способността да бъдеш едновременно носител на права и действащо лице по силата на закона.*⁴⁰

Правоспособността да бъдат носители на права дава на лицата право на пълна защита на техните права от страна на правната система. Дееспособността да се действа по силата на закона признава на това лице активно качество, право да участва в лично качество в сделки и да създава, изменя или прекратява правоотношения.⁴¹

Медицински модел на уврежданията

В исторически план медицинският модел е бил най-доминиращият модел на увреждането. Този модел разглежда увреждането като увреждане или заболяване, което изисква лечение или фиксиране. Според този модел инвалидността се разглежда като отклонение от нормалното здравословно състояние. Следвайки медицинския модел, законодателите и политиците са склонни да се съсредоточат върху компенсирането на хората с увреждания за техните увреждания и предоставянето им на "специални" сегрегирани услуги.

Процедурни улеснения

Всички необходими и подходящи изменения и корекции в контекста на достъпа до правосъдие, когато това е необходимо в конкретния случай, за да се гарантира участието на хората с увреждания на равна основа с останалите. То е пряко свързано с принципите на недискриминация.⁴²

Разумни улеснения

"Разумни улеснения" означава всякакви необходими и подходящи модификации и приспособления, които не водят до непропорционално или неоправдано обременяване на околните, когато такива са необходими във всеки конкретен случай, за да се осигури

---

³⁹ Лесна за четене версия на международните принципи и насоки за достъп до правосъдие за хора с увреждания. "Да гарантираме, че хората с увреждания получават правосъдие", раздел 6 "Какво означават думите".

⁴⁰ Лесна за четене версия на международните принципи и насоки за достъп до правосъдие за хора с увреждания. "Да гарантираме, че хората с увреждания получават правосъдие", раздел 6 "Какво означават думите".

⁴¹ Комитет по правата на хората с увреждания, общ коментар № 1 (2014 г.) относно равното признаване пред закона, параграф 1. 12 <<https://atlas-of-torture.org/en/entity/6077tnbn376?page=3>>.

⁴² Принципи на ООН за достъп до правосъдие, стр. 9 <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Disability/SR_Disability/GoodPractices/Access-to-Justice-EN.pdf>.

на човека с увреждане признаването или упражняването на всички права и основни свободи наравно с всички останали (КПХУ на ООН, член 2).

Повтарящо се виктимизиране

Повторна виктимизация или ревиктимизация е налице, когато един и същ вид престъпление или сходен вид престъпление е преживяно от една и съща жертва в рамките на определен период от време, например една година.

Вторична виктимизация

Вторична виктимизация означава виктимизацията, която не е пряк резултат от престъпното деяние, а е резултат от реакцията на институциите и отделните лица спрямо жертвата.⁴³ Вторичната виктимизация може да бъде причинена например от повторното излагане на жертвата пред извършителя на престъплението, повторното разпитване за едни и същи факти, използването на неподходящ език или нечувствителни коментари от всички, които влизат в контакт с жертвите.⁴⁴

Конвенция на Организацията на обединените нации за правата на хората с увреждания

Конвенцията на ООН за правата на човека е международен договор за правата на човека, приет през 2006 г. Целта на конвенцията е да насърчава, защитава и гарантира пълноценното и равноправно упражняване на всички права на човека и основни свободи от хората с увреждания и да способства за зачитане на вътрешно присъщото им човешко достойнство.⁴⁵

Международни принципи и насоки на ООН за достъп до правосъдие за хора с увреждания - Принципи на ООН за достъп до правосъдие

Международните принципи и насоки за достъп до правосъдие за хора с увреждания са практически инструмент в подкрепа на държавите при разработването и прилагането на правосъдни системи, които осигуряват равен достъп до правосъдие за хората с увреждания в съответствие с международните стандарти за правата на човека.

Универсален дизайн

"Универсален дизайн" означава дизайн на изделия, жизнена среда, програми и услуги, които да се ползват в максимална степен от всички хора, без да се налага тяхното адаптиране или специализиран дизайн. Понятието "универсален дизайн" не изключва наличието на спомагателни уреди и пособия за определени групи лица с увреждания, когато това се налага (КПХУ на ООН, член 2).

---

⁴³ Съвет на Европа, Препоръка Rec(2006)8 на Комитета на министрите към държавите членки относно помощта за жертвите на престъпления. Параграф 1.3. <<https://rm.coe.int/16805afa5c>>.

⁴⁴ Европейски институт за равенство между половете, Глосар и тезаурус <<https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1358>>.

⁴⁵ Общо събрание на ООН, Конвенция за правата на хората с увреждания, 13 декември 2006 г., A/RES/61/106, член 1 (цел) <<https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>>.

Жертва

*Лицето, което е пострадало или наранено в резултат на произшествие или престъпление.*⁴⁶

В член 2 от Директивата на ЕС за правата на жертвите жертвата е определена по следния начин:

- физическо лице, което е претърпяло вреди, включително физическо, душевно или емоционално страдание или икономическа вреда, които са пряка последица от престъпление;
- членове на семейството на лице, чиято смърт е пряка последица от престъпление и които са претърпели вреда в резултат на смъртта на лицето.

---

⁴⁶ Лесна за четене версия на международните принципи и насоки за достъп до правосъдие за хора с увреждания. "Да гарантираме, че хората с увреждания получават правосъдие", раздел 6 "Какво означават думите".

Гласове за справедливост

жертви на престъпления, и върху начина, по който те получават достъп до правосъдие. Това е проект, съфинансиран от ЕС, който се осъществява в 7 държави и в рамките на който се провеждат изследвания на национално равнище, набелязват се обещаващи практики, създават се практически инструменти за професионалисти и жертви в системата на наказателното правосъдие и се подкрепят международните стандарти за защита на правата на хората с увреждания, които са жертви на престъпления. Проектът се позовава по-специално на задълженията, определени в Директивата на Европейския съюз за правата на жертвите (2012/29/ЕС) и Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания (КПХУ). Проектът има следните партньори:

- Координатор: Фондация "Валидност
- България: Сдружение "Шанс и подкрепа
- Хърватия: Служба за подкрепа на жертвите и свидетелите (VWSS)
- Чехия и Словакия: ФОРУМ за правата на човека
- Литва: Перспективи за психичното здраве (PSP)
- Румъния: Център за правни ресурси
- Словения: Правен център за защита на правата на човека и околната среда (PIC); Институт за социална защита на Република Словения (IRRSV); и Университет в Любляна

VALIDITY

CENTRUL DE RESURSE
JURIDICE

СДРУЖЕНИЕ
"ШАНС И ПОДКРЕПА"

FORUM
Human Rights

PIC
LEGAL-INFORMATIONAL
CENTRE FOR NGOs

INŠTITUT RS ZA SOCIALNO VARSTVO
SOCIAL PROTECTION INSTITUTE OF THE REPUBLIC OF SLOVENIA

MENTAL
HEALTH
PERSPECTIVES

University of Ljubljana
Faculty of social work

Пълното и официално наименование на проекта е: Информация и комуникация: (878604 - InfoComPWDs): Основи на правосъдието за жертви на престъпления с увреждания <https://validity.ngo/projects-2/voices-for-justice/>

Информация за безвъзмездни средства

JUST-AG-2019 / JUST-JACC-AG-2019 – 878604

Отказ от отговорност

Съдържанието на този доклад отразява единствено възгледите на партньорите по проекта и е тяхна отговорност. Европейската комисия не поема никаква отговорност за използването на съдържащата се в него информация.

дизайн

Vy Nguyen, Péter Wagner

Този доклад е съфинансиран от програмата "Правосъдие" на Европейския съюз (2014-2020 г.)